

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра культурології

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему: **«ФУНКЦІЇ ГУМОРУ ПІД ЧАС ВІЙНИ
(НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ СТЕНДАП-КОМЕДІЇ)»**

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності 034 Культурологія

Доцок Олександра Сергіївна

Керівник: Собуцький М.А.

Професор, доктор філологічних наук

Рецензентка: Кузнецова І.В.

Вчена секретар Інституту культурології
НАМ України, докторка філософії (Ph. D.,
філософія), доцентка, с.н.с.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ МІРКУВАННЯ	7
1.1. Історія гумору.....	7
1.2. Гумор, іронія й сатира.....	17
1.3. Теорії гумору.....	21
1.4. Функції гумору в інтерпретації дослідників.....	25
РОЗДІЛ 2. ФЕНОМЕН СТЕНДАП -КОМЕДІЇ	35
2.1. Визначення стендап - комедії.....	35
2.2. Виникнення та розвиток стендап- комедії.....	41
2.3. Українська стендап- комедія, її особливості.....	45
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СТЕНДАП - КОМЕДІЇ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ	51
3.1. Зміни в проблематиці українського стендапу.....	51
3.2. Зміни у функціях гумору, їх відображення в українському стендапі.....	63
ВИСНОВКИ	77
ЛІТЕРАТУРА	81

ВСТУП

Актуальність. Україна перебуває в умовах війни. Попри трагічність ситуації, популярність гумору в Україні зросла, про що свідчить як кількість комедійного контенту в ютубі та в концертних залах, так і кількість глядачів, які його споживають. Стендап-коміки часто збирають повний Жовтневий палац і навіть Палац «Україна». Відео стендап-виступів набирають сотні тисяч переглядів. З лютого 2024 року кількість підписників стендап-каналів зросла майже втричі. У цей час в країні точиться війна, росія руйнує українські міста, щодня гинуть люди. На перший погляд, співіснування війни й гумору виглядає парадоксальним. Проте ще в античності театральні комедії за п'єсами Аристофана про війну й під час війни були дуже популярними, адже гумор стає тим механізмом, який допомагає полегшити жахи війни. Кожного дня українці відчувають тривогу, негативні емоції та страх. Страх в помірних кількостях є продуктивним, проте перевищення норми має такі негативні наслідки, як соціальна ізоляція й розвиток депресії. Гумор стає вірним помічником у боротьбі з тривогою й страхами. Він вивільняє накопичену надлишкову нервову енергію, допомагає справлятися зі стресом, дає можливість поглянути на ситуацію під новим кутом зору, переоцінити її й тим самим може принести відчуття полегшення, зняти емоційну напругу й зменшити тривогу. Гумор сприяє адаптації, поліпшенню психічного й фізичного здоров'я.

Механізми впливу гумору на психіку людини потребують ретельних досліджень, адже гумор може стати корисним терапевтичним інструментом у подоланні травм для військових і цивільних як протягом війни, так і по її закінченню.

Ступінь наукової розробки. Гумор часто ставав об'єктом дослідження ще за часів Стародавньої Греції. Філософи розглядали у своїх роботах спочатку сміх, зокрема презирливий і глузливиий. Платон ще у 360-370-і до н.е. в роботі «Держава» відносив сміх до деструктивних емоцій і вважав, що сміху треба уникати, адже сміх виникає від висміювання недоліків іншого. Але такий сміх

може бути прийнятним по відношенню до ворога. Арістотель у 335 р. до н.е. в «Поетиці» проводить розмежування трагедії від комедії, зауважує, що сміх викликає почуття вищості над висміюваним об'єктом, але й наголошує на користі сміху задля покращення особистісної моралі. Цицерон у роботі «Про оратора» (55 р. до н.е.) розглядає сміх в ораторському мистецтві й відмежовує його від гумору блазнів. Цицерон погоджується, що сміх викриває недоліки й фізичні вади в інших. Квінтіліан у «Повчанні оратора» (92 р. н. е.) наслідує й розвиває думки Цицерона. Декарт у «Пристрастях душі» (1649) пояснює сміх з боку фізіології та розглядає психологічні механізми його зародження. Для Декарта сміх є вираженням радості. Бенедикт Спіноза у «Етиці» (1677) називає сміх чистою радістю і вважає його корисним для тіла й духу. Томас Гоббс у роботі «Людська природа» розвиває теорію переваги. Іммануїл Кант розглядає гумор як гру уявлень розуму («Критика здатності судження», 1790) і тим самим робить внесок у розвиток теорії невідповідності й контрасту. Кант відзначає терапевтичну й оздоровчу функцію сміху. Артур Шопенгауер також розвиває теорію невідповідності у роботі «Світ як воля і уявлення» (1819) і вважає, що суть гумору полягає в суперечності та невідповідності ідей, виражених у жарті. Герберт Спенсер у «Фізіології сміху» (1891) досліджує психофізіологічні аспекти сміху. Александр Бен об'єднує психологічні аспекти сміху Томаса Гоббса та Артура Шопенгауера з психофізіологічними дослідженнями і вважає, що сміх виникає з висміювання «авторитетного» і «високого» Спенсера («Емоція та воля» (1859)). Анрі Бергсон викладає теорію комічного, яку вписує в соціальний контекст («Сміх», (1989)). Зігмунд Фройд торкається теми гумору в роботі «Дотепність та її зв'язок із несвідомим» (1905), але більш детально цю тему він розглядає в нарисі «Гумор» (1927), де виводить три різновиди комічного (дотеп, комічне, гумор) та розглядає психологічні аспекти гумору, що спрямовані на отримання задоволення. Род Мартін у книзі «Психологія гумору» викладає дослідження гумору в багатьох сферах: психологія, антропологія, біологія, лінгвістика, соціологія. Ерік Смаджа формує історію дослідження сміху в книзі «Сміх. Біологія, психіка, культура» (1993). Чорний гумор досліджували Андре

Бретон («Антологія чорного гумору», 1940), Антонін Обрдлік («Гумор шибениці - соціологічний феномен», 1942) та інші. Дослідження структури стендапу розглядає Дін Грег («Крок за кроком до стендап-комедії», 2000), Джуді Картер («Біблія комедії: від стендапу до ситкому – найкращий посібник комедійного сценариста «Як це робити»», 2001). Історія стендапу викладена в роботах Кліфа Нестероффа («Коміки: п'яниці, злодії, негідники та історія американської комедії», 2016), Уейна Федермана («Історія стендапу. Від Марка Твена до Дейва Шапела», 2021). Також про стендап писали Софі Кірк «Чому стендап важливий: як коміки маніпулюють і впливають», 2015), Кеті Борум і Лорен Фельдман («Комік і активіст заходять у бар: серйозна роль комедії в соціальній справедливості», 2020) та інші.

Часові межі даного дослідження охоплюють дослідження гумору, починаючи зі Стародавньої Греції до сьогодення.

Об'єктом дослідження є функції гумору під час війни.

Предмет дослідження – українська стендап-комедія.

Мета дипломної роботи – показати на прикладі української стендап-комедії, які функції виконує гумор під час війни.

У ході роботи визначено наступні **завдання**:

1. Розглянути історію гумору та його дослідження в контексті культури.
2. З'ясувати функції гумору.
3. Дослідити передумови виникнення стендап-комедії та розвиток цього жанру на території України.
4. Продемонструвати, які функції виконує гумор через стенда-комедію під час повномасштабного вторгнення.

Метод. У даній роботі розглянуто теоретичні питання, для яких використовувались наукові надбання попередніх дослідників. Емпіричні дослідження були проведені на основі інтерв'ю стендап-коміків та відеоматеріалів Youtube-каналів: Підпільний Стендап, STAND UP Battle Club, Бродячий Стендап, інді-стендап та інші. Компаративний метод було застосовано

для аналізу проблематики стендап-комедії до початку повномасштабного вторгнення та після нього.

Наукова новизна. У даній роботі вперше:

- досліджується історія українського стендапу;
- розглянуто зародження стендапу з українського конференсу та читання гуморесок;
- досліджено й порівняно проблематику стендапу до повномасштабного вторгнення росії в Україну та після нього;
- розглянуто, які функції виконує гумор під час війни на прикладі української стендап-комедії.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ МІРКУВАННЯ

1.1. Історія гумору

Гумор - це невід'ємний аспект людської природи, життєво важливий компонент спілкування та світосприйняття. Він розвивався разом із еволюцією й цивілізацією, відображаючи постійні зміни соціального, культурного та політичного ландшафту людства. Гумор служить універсальною мовою, транслює цінності, переконання та тривоги різних епох, від грубих жартів стародавніх цивілізацій до витонченої дотепності класичної літератури.

Традиційно вважається, що слово «гумор» походить від латинського слова humor – «рідина» або «волога». Спочатку воно стосувалося чотирьох основних речовин, які, як вважали стародавні греки, протікають через наші тіла: жовта жовч, чорна жовч, кров і флегма. Кожна з цих речовин була пов'язана з рисою характеру, і унікальна суміш кожної з цих рідин в тілі людини відображалась в її темпераменті.¹

У ранній західній фізіології такі стародавні лікарі, як Гіппократ і Гален, вважали, що не лише наш темперамент, але й загальне здоров'я залежать від балансу цих рідин. «Ідеальна» людина містила здорову та збалансовану суміш крові, флегми, жовтої жовчі та чорної жовчі. Баланс — або дисбаланс — гумору вказував на те, чи людина перебуває в «хорошому» чи «поганому гуморі».² Також вважалося, що конвульсії та спазми тіла через сміх відновлюють баланс рідин і гарантують міцне фізичне та психологічне здоров'я. Демокрит, який отримав тавро «філософ, що сміється», також був прихильником цієї теорії.

Гумор має широке визначення, яке належить до всіх слів і дій людей, що сприймаються як кумедні й такі, що викликають сміх в інших, а також до

¹ "Humoral Theory", CURIOUSity Collections, дата звернення 25 травня 2024, <https://curiosity.lib.harvard.edu/contagion/feature/humoral-theory>.

²<https://www.sciencefriday.com/articles/the-origin-of-the-word-humor/> Johanna Mayer, "The Origin of the Word 'Humor'", Science Friday, 5 березня 2019, Johanna Mayer, "The Origin of the Word 'Humor'", Science Friday, 5 березня 2019, <https://www.sciencefriday.com/>.

психічних процесів, що беруть участь у генерації й прийнятті кумедного стимулу, і до емоційної реакції, що пов'язана з отриманням задоволення від нього.³

Гумор, жарт і сміх тісно пов'язані, однак вони не є синонімами. Гумор є стимулом до фізичної реакції – сміху. «Гумор — це основний когнітивний процес, який часто, але не обов'язково, призводить до сміху. Сміх — це діяльність, схожа на напад, яку можна викликати, відчуваючи жартівливий когнітивний стимул, а також інші стимули, такі як «лоскотання». Таким чином, можна сміятися без гумористичного стимулу, і так само можна відчувати гумор без сміху».⁴ Жарт є вербальною або невербальною формою вираження гумору.

Гумор потребує когнітивних зусиль, які неможливі без розвиненої префронтальної кори. Навіть простий жарт може використовувати навички мови, теорію розуму, символізм, абстрактне мислення та соціальне сприйняття.⁵

У «Вираженнях емоцій у людини і тварин» Дарвін зробив припущення: «Здається, що сміх є в першу чергу вираженням просто радості або щастя»⁶. Проте в ході досліджень у людиноподібних мавп була помічена поведінка схожа на грайливе дражніння, яке передбачає однобічну провокацію, очікування відповіді, уточнення, повторення та елементи несподіванки. Мавпи намагались навмисне порушувати очікування інших, наприклад, пропонували та не давали предмет, або несподівано перешкоджали діяльності інших.⁷ Оскільки порушення очікувань є основою жартів, така поведінка мавп демонструє перші примітивні форми гумору. Можна припустити, що гумор Homo Sapiens має подібне коріння, і виник у своїй первинній формі ще до появи мови. Проте з появою мови й пізніше символічної думки мавп з'явився і більш складний гумор. На півдні Німеччині була знайдена статуетка з кістки мамонта, якій близько 30 000-33 000

³ Rob Martin, *The Psychology of Humor: An Integrative Approach* (Elsevier Academic Press, 2007), с. 5.

⁴ Joseph Polimeni, "The First Joke: Exploring the Evolutionary Origins of Humor", Sage Journals Home, 2006, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/147470490600400129>.

⁵ Там само.

⁶ Charles Robert Darwin, *The Expression of the Emotions in Man and Animals* (NEW YORK AND LONDON: D. APPLETON AND COMPANY, 1915), с. 196.

⁷ Isabelle Laumer та ін., "Spontaneous Playful Teasing in Four Great Ape Species", THE ROYAL SOCIETY PUBLISHING, 14 лютого 2024, <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2023.2345>.

років.⁸ У статуетці поєднується голова лева й тіло людини, що демонструє здатність тогочасних людей поєднувати образи різних категорій. Таке поєднання є характерною рисою гумору, внаслідок якого відбувається руйнування очікувань. І хоча цю знахідку складно назвати жартівливою, вона дає уявлення про мислення тогочасних людей і потенційне існування гумору, принаймні когнітивних здібностей для його продукування й сприйняття.

Перший жарт, зафіксований на глиняній табличці, був знайдений археологами в Месопотамії й датується 1900 роком до н.е. Це шумерський жарт наступного змісту: *«Щось, чого ніколи не траплялося з незапам'ятних часів; молода жінка не пукала на колінах свого чоловіка»*.⁹ Можна припустити, що в цьому жарті мова йде про табуйовану тему чи порушення тогочасних моральних норм. Другий шумерський жарт приблизно того ж періоду звучить так: *«Собака заходить у бар і каже: «Я нічого не бачу. Я відкрию це»*.¹⁰ Існують лише припущення щодо значення цього жарту. За однією версією собака зайшла у бар із заплученими очима, після чого вирішила їх розплющити. Також припускають, що це може бути каламбур, суть якого втрачається з перекладом. Проте цей жарт став шаблоном барних жартів, які будуються за схемою: *Хтось зайшов у бар, і відбулось щось*. Наприклад: *«Священник, служитель і рабин заходять у бар. Бармен дивиться на них і каже: «Це що, жарт?»*¹¹.). А Кеті Борум і Лорен Фельдман посилаються на цей жарт у назві книжки *«Комік і активіст заходять у бар: серйозна роль комедії в соціальній справедливості»* (2020).

"Як розважити нудьгуючого фараона? Ви пливете по Нілу на човні з молодими жінками, одягненими тільки в рибальські сітки, і переконуете фараона піти ловити рибу". Це ще один найстаріший жарт, який було знайдено

⁸ Steven Mithen, *The Prehistory of Mind* (London: Thames and Hudson, 1996), с. 176.

⁹ Paul McDonald, "The World's Ten Oldest Jokes Revealed", University of Wolverhanton, 1 серпня 2008, <https://www.wlv.ac.uk/news-and-events/latest-news/2008/august-2008/the-worlds-ten-oldest-jokes-revealed.php>.

¹⁰ "5 of the Oldest Jokes in History", History Facts, дата звернення 25 травня 2024, <https://historyfacts.com/arts-culture/article/5-of-the-oldest-jokes-in-history/>.

¹¹ "A Priest, a Minister, and a Rabbi Walk Into a Bar . . .", Be Your Own Best Coach, 15 квітня 2021, <https://www.beyourownbestcoach.com/resources-announcements/a-priest-a-minister-and-a-rabbi-walk-into-a-bar->.

в давньоєгипетській книзі оповідань, відомої як папірус Весткар, написаній між 1800-1600 роками до нашої ери.

Попри те, що значення багатьох жартів можуть бути втраченими для сьогодення й навряд вдасться у всій повноті їх зрозуміти, і ці жарти можуть здаватися грубими або спрощеними за сучасними стандартами, але вони дають змогу зазирнути в проблеми, цінності та повсякденне життя ранніх цивілізацій. Старовинні жарти часто стосуються універсальних людських переживань, таких як: кохання, шлюб, дружба, табуйовані теми та земне життя, підкреслюючи постійну природу певних комедійних тропів й оповідей.

Джозеф Полімені й Джеффри Райс провели дослідження гумору в етнографічних текстах з бази eHRAF (Human Relation Area Files), що містить понад 350 000 сторінок інформації про велику кількість світових культур, включаючи численні розповіді про перші західні контакти з низкою мисливських і збиральних груп. У результаті дослідження науковці зробили висновки, що гумор у традиційних суспільствах дуже схожий на сучасний. «Приклади включали такі ситуації, як: сміх над пустощами дітей, непристойні коментарі, сексуальні жарти, глузування з серйозних або владних осіб, кепкування в подружжях, хитрощі, неприємний сміх для збереження обличчя та гумор для придушення конфліктів у межах племені.»¹²

Вагомим етапом у розвитку гумору став розквіт Античної комедії. Антична комедія бере свій початок від вистав гумористичного характеру, які демонструвались під час релігійних свят.¹³ Сміх людей мав сакральний вимір, був внеском у радість свята та жертвою богам. Ці популярні вистави згодом поширилися й на інші контексти та ставились на приватних чи громадських бенкетах. Іноді вони полягали в моновиставі, виконавець виступав перед публікою, відпускав різні жарти, висміював людей, зокрема відомих

¹² Polimeni, "The First Joke: Exploring the Evolutionary Origins of Humor".

¹³ Ioannis Konstantakos, "A Brief History of Humour and Comedy in Greece, From Antiquity to Modern Times. Notes for a Televised Interview.", Academia, 2017, https://www.academia.edu/42711104/A_brief_history_of_humour_and_comedy_in_greece_from_antiquity_to_modern_times_Notes_for_a_televised_interview?sm=b.

представників спільноти; або він брався за образ того чи іншого героя й виконував комічну роль, щоб розсмішити публіку. У VII столітті з'явився алфавіт, за допомогою якого можна було записувати твори ямбічного виконавця у вигляді віршів та передавати наступним поколінням в новій, більш точній формі, ніж усна.

Існували й інші ранні типи комічного перформансу, які залучали більше виконавців. Саме ці багатолюдні вистави згодом дали початок театральному жанру комедії. Усі ці типи комічних вистав існували в Греції приблизно з 800-700 рр. до н.е. Народи Близького Сходу мали подібні гумористичні перформанси, засвідчені набагато раніше, і ранні греки цілком могли зазнати впливу своїх східних сусідів у створенні подібних шоу.¹⁴

Як розвинений театральний жанр комедія виникла в Афінах у першій половині V ст. до н.е. У 486 році до н. е. Афіньська держава офіційно визнала комедію та урочисто відкрила вистави комедій у контексті великого релігійного свята міста. Навесні того ж року вперше комедії були показані в рамках офіційної програми Діонісійських свят. Перша частина цих свят відбувалась восени. Метою осіннього святкування була демонстрація печалі з приводу відсутності Діоніса. Цю частину супроводжувала трагедія. Навесні греки зображали радість з приводу повернення Діоніса через комедію. Саме в цей час зародилось ставлення до трагедії як високого жанру, а до комедії – як низького. Слово комедія походить від слова «kommos» - натовп людей напітпитку й ode – пісня. Іноді комедія тлумачиться як сільська пісня.

На весняних Діонісійських святах родючості також були популярні фалічні пісні. Вони зазвичай виконувались хором людей, прославляючи чоловічий статевий орган, як символ родючості та репродуктивної сили землі. Подібні обряди та пісні мали на меті збудити родючість та забезпечити хороший урожай.

¹⁴ Konstantakos, "A Brief History of Humour and Comedy in Greece, From Antiquity to Modern Times. Notes for a Televised Interview."

Також джерелом комедії слугували викривальні куплети, які виконувались уночі на відстані чутності біля помешкань образників з виховною метою.¹⁵

Розквіт античної комедії припав на другу половину V століття до нашої ери. Сучасники називають цей період часом «старої» комедії. «Середня» та «нова» комедія виникне пізніше у IV столітті до н.е. Характерною рисою «старої» комедії була політична сатира. У комедії піднімалися питання політичного життя міста, проблем правління, відносин між Афінами та іншими містами-державами, корупції чи недоліків політичних лідерів, обов'язків афінського народу. Також «старій» комедії були притаманні фантастичні сценарії, сповнені магічних і казкових елементів.

Одним з найвидатніших представників античної комедії вважають Аристофана (бл. 446 - бл. 385рр. до н.е.). Його також називають «батьком комедії». Аристофан знався на політичній ситуації в Афінах, чутках і побуті афінян. Усього Аристофан написав сорок чотири комедії між 427 р. і бл. 380 рр. до н. е.. До наших часів дійшли неушкодженими лише одинадцять.¹⁶ Це найбільший масив комічних текстів з античного світу, які мали великий вплив на формування європейської комічної традиції. Окрім Аристофана, були й інші творці комедії, проте їх тексти не збереглися. У римський період Аристофан вважався найбільшим, символічним і класичним представником «старої» комедії. Йому віддавали перевагу в освіті, школах і програмах читання над усіма іншими драматургами п'ятого століття. Добірка його п'єс стала частиною шкільної програми, вивчалася учнями в римський і візантійський періоди, завдяки чому вони збереглися в рукописах. Твори Аристофана мали в собі всі риси «старої» комедії: політичну сатиру й фантастичні сценарії. Тематами його комедій були – війна («Ахарняни»), політика («Оси»), влада жінок («Жінки на святі Фесмофорій»), «Жінки в народних зборах»), рабство («Плутос») тощо.

¹⁵ Юрій Іванович Ковбасенко, *Антична Література. Навч. посібник.*, 2-ге вид. (Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012), с. 147.

¹⁶ Там само, с. 148.

Розквіт кар'єри Аристофана припав на час Пелопоннеської війни, яка тривала з 431 по 404 рр. до н. е.. Три його п'єси, що збереглися до наших днів: «Ахарняни», «Мир» і «Лісістрата» - стосуються війни та виступають за її припинення. Аристофан висміює лідерів мілітаристів і звинувачує їх у тому, що вони хочуть війни, оскільки вона служить їхнім особистим і політичним інтересам. Аристофан є великим майстром комічної мови. Він використовує широкий репертуар лінгвістичних прийомів і ефектів гумору. Його багата комічна мова сповнена каламбурів й ігор слів, безглуздих жартів, яскравих комічних образів, метафор і порівнянь, довгих комічних з'єднань, екстравагантних вигаданих слів й імен. Майстерно задіяні всі ресурси словесного гумору. Також Аристофан захоплюється брудними жартами, сексуальним і скатологічним гумором.

З 400р. до н.е. комедія зазнала змін, і це був період «середньої» й «нової» комедії, які споріднені між собою. У часи «середньої» комедії стрімко зменшився політичний елемент. Основним сюжетом стали історія кохання, дослідження комічних персонажів, міфічний бурлеск. Люди розчарувалися в політиці та громадянському житті. Вони звертаються до приватного життя, до боротьби з його проблемами, важкими зусиллями повсякденного виживання. Це висуває на перший план новий вид комедії, з більшим акцентом на приватному житті та сімейних справах, повсякденному досвіді звичайної людини. Замість конкретних політичних діячів, тепер комічний театр висміює загальні людські типи та вади характеру. Фантастична складова теж втрачає свою актуальність. З'являється мода на міфологічний бурлеск або міфотравестію. Боги та герої змальовуються, як кумедні персонажі з усіма видами недоліків звичайних людей. Цей вид пародії дуже давній у грецькій літературі; він з'являвся вже в гомерівських епосах, його також практикували Аристофан (Діоніс – боягуз, хвалько, знесилений; Геракл – великий ненажера; Посейдон – афінський олігарх-сноб) та його колеги зі

«старої» комедії. Протягом шістдесяти років, з 400 по 340 рік, це була найпопулярніша форма комедії.¹⁷

З 320-х років починається етап «нової» комедії. Вона стала продовженням і удосконаленою версією «середньої» комедії. «Нова» комедія увібрала в себе всі риси попередньої, але характери стають більш витонченими. Менандр, найвидатніший автор комедій того часу, прагне надати психологічної глибини своїм персонажам, створює складні людські образи, багатогранні та більш реалістичні. Словесний гумор був теж більш вишуканий і ґрунтувався переважно на іронії та тонких ефектах, а не на мовному надлишку та каламбурах, як у Аристофана.

Римська комедія наслідувала «середню» й «нову» грецьку комедію. Батьком римської комедії вважається Тит Макцій Плавт (бл. 255 — бл. 184 рр. до н. е.). До нашого часу дійшло двадцять повних комедій й одна в уривках. Сюжети й персонажів Плавт запозичив у грецькій «середній» і «новій» комедії, але додав до них фарс, виступи жонглерів, танцюристів та мімів. Таким чином, комедії Плавта перетворились на веселу буфонаду з дотепними гострими жартами, каламбурами, афоризмами, пародіями та піснями.

Публій Теренцій Афр (бл. 190–159 рр. до н. е.) - ще один видатний римський драматург, відомим своїми комедіями звичаїв. Як і Плавт, Теренцій черпав свої сюжети в грецькій «середній» і «новій» комедії, передовсім у Менандра, та намагався зберегти вишуканість стилю й витонченість сюжету еллінського першоджерела. Для Теренція комедія була не розвагою, а способом пізнання життя. Тому й психологічні ситуації та характери були для нього важливіші за жарти. Його персонажі – це носії культури, до якої він сам прагне.¹⁸

З часом в римській літературі перше місце посіла лірика та епос, витіснивши комедію. Проте саме комедія Плавта й Теренція стала зразком для новоєвропейських комедіографів.

¹⁷ Konstantakos, "A Brief History of Humour and Comedy in Greece, From Antiquity to Modern Times. Notes for a Televised Interview."

¹⁸ Ковбасенко, *Антична Література. Навч. посібник*, с. 191.

Середні віки перебували під впливом християнства й мали два погляди на сміх: перший – сміх придушується й дияволізується, адже Христос не сміявся; другий – сміх є властивістю людини.¹⁹ Попри християнську традицію гумор існував у Середньовіччі й виражався в літургійних драмах, моралізаторських п'єсах та фарсах. Літургійні драми розігрувалися священнослужителями в церквах і часто включали гумористичні елементи, незважаючи на релігійні теми. Ці п'єси часто ставилися під час релігійних свят і святкових днів, додаючи релігійним церемоніям елемент радості та розваги. Вони забезпечували баланс між серйозністю релігійних ритуалів і потребою в розвагах і насолоді.²⁰ Моралізаторські п'єси часто показували під час фестивалів. Вони були зосереджені на моральних уроках і боротьбі між добром і злом. Але в ці п'єси були включені комічні персонажі, щоб розбавити серйозний релігійний зміст. Фарси були короткими комедійними п'єсами, які часто включали побутові ситуації та перебільшені персонажі. Такі п'єси часто виконували на ринках і під час фестивалів.²¹

За часів Відродження сміх набуває позитивної цінності, виражає життєрадісність та стає невіддільною частиною чуттєвих задоволень.²² У цей період стає популярною *Commedia dell'arte* – це форма імпровізаційного театру, що виник в Італії. *Commedia dell'arte* (буквально «комедія професійних артистів») зазвичай ставилися просто неба мандрівними труппами акторів, які підлаштовували виставу під свою аудиторію, і дозволяли собі лукаві коментарі щодо поточної політики та непристойний гумор, який інакше піддавався б цензурі. Акторам такого театру було притаманне характерне мовлення, жести, використання реkvізитів, костюмів і масок.²³

¹⁹ Ерік Смаджа, *Сміх. Біологія, психіка, культура* (Київ: Ніка-Центр, 2017), с. 28.

²⁰ "The History of Medieval Comedy", Big Belly, дата звернення 25 травня 2024, <https://bigbellycomedy.club/history-of-comedy/medieval-comedy/>.

²¹ Там само.

²² Смаджа, *Сміх. Біологія, психіка, культура*, с. 30.

²³ Jennifer Meagher, "Commedia Dell'arte", The Met, липень 2007, https://www.metmuseum.org/toah/hd/comm/hd_comm.htm

У Єлизаветинську і Якобінську епоху найвидатнішими драматургами були Вільям Шекспір, Бен Джонсон, Крістофер Марлоу, Томас Міддлтон та інші. Бен Джонсон, глибокий знавець і майстер комедійної сатири, найбільш відомий своїми п'єсами «Вольпоне» та «Алхімік». Джонсон став піонером «комедії гумору», піджанру, спрямованого на людську дурість. Френсіс Бомонт і Джон Флетчер, які часто працювали разом, були відомі своїми трагікомедіями, в яких поєднувалися елементи трагедії, комедії та романтики.²⁴

У кінці XVII ст. досягла розквіту комедія реставрації — жанр театру, який характеризується дотепними діалогами, комедійними ситуаціями та дослідженням таких тем, як: кохання, шлюб і соціальна динаміка. У комедіях реставрації часто з'являються помилкові ідентифікації, хитра гра слів і сатиричні зображення вищого класу.²⁵

У XVIII ст. набула популярності сентиментальна комедія – п'єса, в якій герої середнього класу тріумфально долають низку моральних випробувань. Така комедія спрямована не на сміх, а на сльози. Сентиментальні комедії відображали сучасні філософські уявлення про людей, за своєю природою добрих, але здатних піддаватися впливу поганим прикладом. Сентиментальна комедія сягає корінням у трагедію початку XVIII ст., яка мала моральний відтінок, подібний до сентиментальної комедії, але з тим і більш піднесені персонажі та сюжет, ніж комедія.

У XIX ст. комедійний репертуар розширився до шоу менестрелей, водевілей, оперет та музичних комедій.

У XX ст. гумор транслювався в німому кіно, радіокомедіях, комедійних шоу на телебачення та через стендап.

Отже, весь час гумор мав свої тенденції розвитку й проблематику, яка змінювалась залежно від історичного періоду й суспільного клімату. До античної комедії гумор існував переважно в усній формі. З того часу він отримав нові

²⁴ "35 Powerful Elizabethan and Jacobean Playscripts", Theatre Links, 24 жовтня 2023, <https://theatrelinks.com/elizabethan-and-jacobean-playscripts/>.

²⁵ "Restoration Comedy", Study Smarter, дата звернення 25 травня 2024, <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english-literature/literary-devices/restoration-comedy/>.

засоби вираження. З розвитком комедії гумор укорінився в літературі, на сцені, радіо та телебаченні.

1.2. Гумор, іронія й сатира

Розпізнати гумор досить легко, але формулювання загального визначення – задача досить складна. Поняття «гумор» має декілька значень. Загальний термін «гумор» охоплює все семантичне поле гумору й гумористичних форм. Це слово поширюється не тільки на гумористичні витвори, але й на когнітивні та емоційні реакції людей на них і навіть на поведінковий гумор та його культурний контекст²⁶. В англійських тлумачних джерелах визначення відрізняється від визначення в україномовних джерелах. Оксфордський словник визначає гумор, як якість у чомусь, що робить це смішним; здатність сміятися над смішними речами.²⁷ У даній роботі гумор використовується саме в такому загальному контексті. Водночас гумор розглядають як різновид комічного.²⁸

Існує два типи комічного: простий комізм і складний. Простий комізм - поверхневий і торкається нейтральних явищ, не викликає чітких оцінних суджень чи будь-яких інших глибших роздумів. Переживання, що супроводжують їх сприйняття, однорідні в емоційному плані. Викликати сміх і легку розвагу - їх головна мета. Складний комізм торкається переважно складних внутрішніх явищ, стимулює реципієнта прийняти оціночне та рефлексивне ставлення. Ці твори викликають сміх, який асоціюється з такими почуттями, як: горе, сум, співчуття, гнів, обурення, презирство тощо.²⁹

До складного комізму належать гумор, сатира та іронія, в основі розрізнення яких лежить критерій ставлення до об'єкта комічного. Гумор – це

²⁶ Jessica Milner Davis, "Humour and Its Cultural Context", Research Gate, липень 2013, https://www.researchgate.net/publication/299781593_Humour_and_its_cultural_context

²⁷ "Humor", Oxford Learners Dictionaries, дата звернення 25 травня 2024, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/humor_1.

²⁸ Алла Рашатовна Габдулліна та Марина Володимирівна Жарикова, *Лінгвістична природа гумору* (Слов'янськ: Б. І. Маторіна, 2021), с.6.

²⁹ Bohdan Dziemidok, *O głównych formach komizmu* (Lublin: Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne 16, 57-91, 1961), с. 59.

форма комічного, у якій висміюються окремі сторони об'єкта чи явища, але при цьому їхня привабливість зберігається. Сатирі притаманне гостре осудливе висміювання негативного, заперечення недосконалості світу. Визначальною рисою іронії є глибока інтелектуальність, насмішкувате ставлення до об'єкта зображення, яке ґрунтується на почутті переваги мовця над предметом мовлення.³⁰ Проте чітко визначених меж між видами комічного не існує, і вони можуть переходити один в одного.

На відміну від інших видів комічного, гумор розкриває гуманістичну основу людини, закликає не до знищення явища, а до його вдосконалення.³¹ Гумор не є оціночним, він доброзичливий, а висміюванні недоліки зображуються смішними. До гумористичних форм можна віднести дотепність, анекдоти, жарти, абсурд, гру слів, каламбури тощо.

Суть сатири полягає у різкому, дошкульному висміюванні пороків, хиб, негативних явищ дійсності. Сатира використовує сміх як засіб колективної критики, гострого сприйняття проблем суспільства, держави, війни. У сатири більш виражена політична складова, у порівнянні з гумором.

Гумор допомагає пережити негаразди, а сатира дає вихід агресії, виступає як інформаційно-психологічна зброя.³² Існує версія, що гумор і сатира – полюси сміху, а іронія – це щось середнє між ними. Іронія є більш агресивною, ніж гумор, але менш активною, соціально забарвленою й образливою, ніж сатира. Проте місце іронії в комічному дискурсі неоднозначне. Наприклад, деякі дослідники (Дж. Мередіт, Й. Мюллер, Е. Сурьо) розглядають сатиру та гумор поряд з такими формами комізму, як іронія та комічне, у вузькому значенні слова. Ліппс і Клейнер беруть за основу не комічне, а гумор і ділять його на три категорії: гумор

³⁰ Ірина Олександрівна Киенко, *Сучасний англійський комічний роман* (Київ: Наукова думка, 1993), с. 81.

³¹ Ірина Блинова та Алла Зернецька, "Гумор як різновид комічного: Критерії виокремлення, теорії реалізації і засоби вираження", *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського* 2, № 71 (2021): с. 38.

³² Зіновій Коваль, "Гумор та сатира як механізми стійкого інформаційно-психологічного впливу", *Актуальні проблеми державного управління* 2, № 81 (2020): с. 46.

сатиричний (агресивний і гнівний), власне гумор (поблажливий і добродушний) та іронічний гумор.³³

О. Калита виділяє два аспекти іронії: філософсько-естетичний і лінгвістичний. Філософсько-естетичний аспект розглядає іронію, як один із компонентів категорії комічного, лінгвістичний - як стилістичну категорію, що функціонує у межах художнього тексту. У філософсько-естетичному аспекті існує три основних підходи до визначення її статусу серед інших категорій комічного. У першому підході іронія виступає технікою комічного, за допомогою якої можна досягнути як сатиричного, так і гумористичного ефекту. Другий підхід кваліфікує іронію як проміжну форму між сатирою і гумором. Третій підхід стверджує, що іронія рівноправна форма комічного, як гумор і сатира.³⁴

Іронія приписує об'єкту неіснуючі позитивні якості та у зв'язку з ними дає йому позитивну оцінку, але через натяк, контекст ситуації вказує на удаваність такого твердження. Семантика іронічного речення та неіронічного речення нерозрізнені. Воно набуває значення в певному контексті, і, зазвичай, це значення протилежне тому, яке речення мало б у «нейтральному контексті».³⁵ У той час, як у гумористичних жартах зазвичай присутні два невідповідні або протилежні сенси, і контекст має менше значення чи взагалі неважливий. Проте невідповідність притаманна й іронії, адже значення речення не відповідає висловленій думці, а скоріше є протилежним щодо неї. Тобто гумор та іронія мають спільний механізм, і гумор, й іронія включають заперечення як значущу складову.

Іронія тісно пов'язана із сарказмом. Т. Андрієнко щодо їх зв'язку писав, по-перше, що сарказм виглядає як ефект, а іронія – як механізм вираження насмішки, при цьому підкреслюється недобррозичливий характер сарказму; по-друге,

³³ Оксана Калита, Засоби іронії в малій прозі (кінець XX – початок XXI століття) (Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013), с. 30.

³⁴ Калита, Засоби іронії в малій прозі (кінець XX – початок XXI століття), с. 31.

³⁵ Giuseppe Riva, "Humor and Irony in Interaction: From Mode Adoption to Failure Detection", *Academia*, 2001, https://www.academia.edu/2716155/Humor_and_irony_in_interaction_From_mode_adoption_to_failure_detection

сарказм розглядається як різновид їдкої, злої іронії.³⁶ Можна сказати, що сарказм є різновидом іронії, з більш інтенсивним вираженням критичної оцінки. Але варто зауважити, що існують як гумор і сатира, які не є іронічним, так існує й іронія, яка не є комічною. Іронія може бути присутня й у трагічному.

Наприкінці ХХ ст. виникла постіронія, як реакція на повсюдне використання іронії в масовій культурі. Постіронія — це сучасний культурний феномен, який можна описати як іронію настільки глибоку та заплутану, що стає важко відрізнити, де закінчується серйозність і починається жарт.³⁷ Постіронія використовує два шари іронії, коли створюється враження, що думка звучить як іронічна і означає протилежне, проте насправді мається на увазі саме висловлене. Це є своєрідне «повернення до щирості», оскільки відбувається повернення до початкового, доіронічного значення висловлювання.³⁸

Зі зростанням дискусій про іронію та її культурне значення з'явилась метаіронія - складна форма іронії, де сам акт іронії стає об'єктом іронічного сприйняття. Метаіронія передбачає накладання на твердження кількох рівнів іронії до такої міри, що стає важко визначити правду. Іронія використовується настільки глибоко або складно, що лінія між серйозністю та іронією стає розмитою, і сама іронія стає предметом іронії. Метаіронія — це інтелектуальний та креативний спосіб використання іронії, який змушує споживача культури замислитися не лише над змістом твору, але й над самим процесом його створення та сприйняття. Це форма іронії, що виходить за рамки звичайного розуміння, пропонуючи глибше і більш складне розуміння явища.³⁹

³⁶Тетяна Петрівна Андрієнко, "Речевой акт иронии в английском языке (на материале художественной литературы XVI и XX веков)" (Дис. канд. філол. наук, Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна, 2002).

³⁷<https://what-and-how.net/what-is-irony-post-irony-meta-irony> "Irony, Post-Irony, Meta-Irony — What It Is, Essence, Types, and Examples. Definition & Meaning.", What&How, дата звернення 25 травня 2024, https://what-and-how.net/what-is-irony-post-irony-meta-irony#google_vignette.

https://termin.in.ua/ironiia-postironiia-metaironiia/#google_vignette

³⁸<https://hongchuyan.medium.com/meta-irony-how-it-works-how-its-used-and-how-it-helps-5390875af970> Hong Chu Yan, "Meta-Irony: How It Works, How It's Used and How It Helps", Medium, 17 липня 2022,

<https://hongchuyan.medium.com/meta-irony-how-it-works-how-its-used-and-how-it-helps-5390875af970>.

³⁹ "Irony, Post-Irony, Meta-Irony — What It Is, Essence, Types, and Examples. Definition & Meaning."

1.3. Теорії гумору

Теорії гумору намагаються структурно організувати інформацію й пояснити феномен гумору. На сьогодні існує три основні теорії гумору – *теорія переваги*, *теорія розрядки/полегшення*, *теорія невідповідності*, та одна додаткова – *соціальна теорія Бергсона*. *Теорія переваги* зосереджена на стосунках між оповідачем і одержувачем жарту. *Теорія розрядки/полегшення* досліджує наслідки сміху. *Теорія невідповідності* досліджує його джерело. *Теорія Бергсона* розглядає гумор у соціальному вимірі.

Теорія переваги. Від Стародавньої Греції до ХХ ст. переважна більшість філософських коментарів про сміх і гумор зосереджувалися на їх презирливому чи глузливому аспекті. Платон, найвпливовіший критик сміху, розглядав його як емоцію, яка переважає раціональний самоконтроль.⁴⁰ Платон вважав сміх злом. Сміючись над кимось, ми насолоджуємося чимось злим — їхнім самоневіглавством — і ця злоба є морально неприйнятною.⁴¹

Арістотель вважав, що сміх виражає презирство, хоча і вважав дотепність цінною частиною розмови. Дотепність, каже він у «Риторичі», є вихована зухвалість.⁴²

У цьому напрямку розмірковував і Томас Гоббс. Він вважав гумор вираженням несподіваного та раптового тріумфу індивідуума над невдачею іншого. На думку Т. Гоббса, сміх був формою демонстрації власної вищості над іншими через усвідомлення того, як не припускатися помилок, з якими уже раніше зіштовхувалися або навчились уникати.⁴³ Ця теорія отримала назву - теорія переваги. В основі цієї теорії лежить думка, що сміх є вираженням ідеї вищості над іншими людьми або власним станом у минулому.⁴⁴

⁴⁰ John Morreall, *Comic Relief: A Comprehensive Philosophy of Humor*. (Chichester: Wiley-Blackwell, 2009), с.4.

⁴¹ Plato, *The Collected Dialogues of Plato*, пер. E. Hamilton та H. Cairns (Princeton: Princeton University Press, 1978).

⁴² Aristotle, *The Basic Works of Aristotle*, ред. R. McKeon (New York: Random House, 1941),

⁴³ Thomas Hobbes, *Leviathan* (New York: Penguin, 1982), с. 35–45.

⁴⁴ "Philosophy of Humor", Stanford Encyclopedia of Philosophy, 20 жовтня 2020, <https://plato.stanford.edu/entries/humor/>.

Згодом теорія переваги втратила свою популярність через негативний спосіб зображення гумору. Хоча гумор іноді буває агресивним, ворожим і навіть жорстоким, усе ж існує гумор, позбавлений агресії, неворожий, екологічний, здоровий.

Дослідженнями цієї теорії займалися Платон, Аристотель, Цицерон, Квінтіліан, Декарт, Томас Гоббс, Александр Бен, а також імпліцитно Анрі Бергсон.

У XVIII столітті з'явилися два нових погляди на сміх, які мають назву – *теорія розрядки* та *теорія невідповідності*.

Теорію розрядки (полегшення) пояснюють аналогією з паровим котлом: сміх робить у нервовій системі те ж саме, що робить запобіжний клапан у паровому котлі. Цю теорію виклав лорд Шефтсбері 1709 року в «Нарисі про свободу дотепності та гумору». Учені того часу вважали, що нерви переносять «тваринних духів». Шефтсбері пояснює сміх тим, що він вивільняє духи тварин, які створили тиск усередині нервів.⁴⁵

Герберт Спенсер і Зигмунд Фройд переглянули теорію полегшення, але зберегли ідею, що сміх знімає накопичену нервову енергію. Пояснення Спенсера в його есе «Про фізіологію сміху» (1911) базується на ідеї, що емоції приймають фізичну форму нервової енергії. У сутичці нервова енергія перетворюється в агресивні рухи або навіть дії. Тоді рухи, пов'язані з емоціями, розряджають або вивільняють накопичену нервову енергію.

Сміх також вивільняє нервову енергію, але сміх не передбачає спонукання до будь-яких дій. Рухи сміху, каже Спенсер, «не мають об'єкта»: вони є просто вивільненням нервової енергії. Нервова енергія, що звільняється через сміх, є енергією емоцій, які були визнані недоречними.⁴⁶

Джон Дьюї теж мав близьку теорію полегшення. Сміх, за його словами, «позначає кінець... періоду напруги або очікування». Це «раптове послаблення напруги, яке відбувається за допомогою дихального та голосового апаратів...

⁴⁵<https://plato.stanford.edu/entries/humor/> "Philosophy of Humor".

⁴⁶ Herbert Spencer, *On the Physiology of Laughter* (London: Dent, 1911).

Таким чином, сміх є явищем того ж загального характеру, що й зітхання полегшення».⁴⁷

Фройд запозичив у Спенсера ідею про те, що під час сміху вивільняється надлишок нервової енергії. Коли енергія, накопичена в нервовій системі, більше не потрібна, її потрібно вивільнити, наприклад через сміх. У роботі «Дотепність та її відношення до несвідомого» Фройд аналізує три поняття: дотепність або жарти, комічне і гумор. У всіх трьох випадках сміх вивільняє нервову енергію, яка стала зайвою. У дотехах зайва енергія — це енергія, яка використовується для придушення почуттів; у комічному – це енергія, яка використовується для мислення, а в гуморі – це енергія відчуття емоцій.⁴⁸

За Фройдом, емоції, які найбільше пригнічуються, — це сексуальне бажання та агресія, тому більшість жартів і дотепів торкаються сексу, агресії чи обидвох. Через сміх над подібними дотепами відбувається звільнення надлишкової сексуальної енергії та агресії, яка зазвичай придушується, і, таким чином, відбувається зняття психічної напруги.

«Комічне» передбачає вивільнення розумової енергії, накопиченої від очікування того, що має статись.

У випадку з «гумором» Фройд писав «Задоволення від гумору ... виникає ... ціною вивільнення афекту, якого не відбувається: воно виникає внаслідок економії витрачання афекту».

Друга теорія, яка з'явилась у XVIII була **теорія невідповідності**. За цією теорією причиною сміху стає щось невідповідне, що порушує розумові моделі та очікування. Такого підходу дотримувалися Джеймс Бітті, Іммануїл Кант, Артур Шопенгауер, Сьорен К'єркегор, частково Томас Гоббс, Герберт Спенсер, Александр Бен і багато пізніших філософів і психологів. Зараз це домінуюча теорія гумору у філософії та психології.⁴⁹

⁴⁷ John Dewey, "The Theory of Emotion", у *Psychological Review* (1894), с. 559.

⁴⁸ Sigmund Freud, *Jokes and Their Relation to the Unconscious*, пер. James Strachey (New York: Penguin, 1974),

⁴⁹ <https://plato.stanford.edu/entries/humor/> "Philosophy of Humor".

Хоча Арістотель не використовував термін невідповідність, ще у «Риторичі», він каже, що один із способів розсмішити аудиторію — створити очікування, а потім порушити його. Цей підхід є базовим у стендапі. Жарт складається з сетапу і панчлайн, де сетап породжує очікування, а панчлайн його порушує.

Першим філософом, який використав слово «невідповідність» для аналізу гумору, був Джеймс Бітті. Причиною жартівливого сміху є «дві або більше неузгоджених, невідповідних частин або обставин, які вважаються об'єднаними в один складний об'єкт або сукупність, набуваючи певного взаємного відношення через особливий спосіб, у який розум їх помічає». ⁵⁰

Іммануїл Кант хоч і не використовував термін «невідповідність», але до пояснення сміху над жартом відносив невідповідність гумору між очікуваннями та досвідом. Шопенгауер знаходив невідповідність між нашим чуттєвим сприйняттям речей і нашим абстрактним раціональним знанням про ті самі речі. Іноді одне поняття може бути показником для багатьох різних речей. Для Шопенгауера гумор виникає, коли ми раптом помічаємо невідповідність між концепцією та сприйняттям, які мають бути одним і тим же.

К'єркегор цю концепцію називає «протиріччям», суть якого полягає у розбіжності між очікуванням і переживанням. При чому порушення наших очікувань лежить в основі як трагічного, так і комічного, зауважує К'єркегор.

Таким чином, основне значення «невідповідності» в різних версіях теорії невідповідності полягає в тому, що якась річ або подія, яку ми сприймаємо або про яку думаємо, порушує наші стандартні ментальні моделі та нормальні очікування.

Теорія Бергсона розглядає сміх як соціальне явище. Цю теорію можна віднести до теорії почуття вищості. Але тут сміх бере участь у соціальному контролі - карає й виправляє неповороткість, автоматизм і недоладність, що загрожують гармонійному суспільному життю.⁵¹ Природне середовище сміху –

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Смаджа, *Сміх. Біологія, психіка, культура*, с. 44.

це суспільство, і будь-яка корисність сміху залежить від його соціального значення, його здатності коментувати певні вимоги життя, які є загальними та поділяються соціальною групою. Бергсон стверджує, що життя й суспільство вимагають від індивіда гнучкості, «постійної пильної уваги, яка розпізнає контури поточної ситуації»⁵² і, як наслідок, здатності пристосовуватися. Нездатність індивіда пристосовуватися до обставин становить основу комічної теорії Бергсона, і його поняття механічної нееластичності стверджує, що сміх виникає, коли жорсткість характеру чи поведінки не дозволяє людям реагувати на мінливі ситуації відповідним способом.

Усі теорії гумору доповнюють одна одну. «Теорія почуття вищості розташовує сміх у структурі соціальних стосунків, де утверджується нарцисизм і агресивність сміхуна. Теорія контрасту й невідповідності підкреслює когнітивний вимір сміху та один з його механізмів. Концепція розрядки говорить про «психофізіологічний» процес сміху. Нарешті, теорія сміху в Бергсона, як і в авторів античності (Платона, Аристотеля, Цицерона, Квінтіліана), надає йому соціального виміру, локалізуючи сміх у його природному середовищі, тобто соціальному та культурному житті».⁵³

1.4. Функції гумору в інтерпретації дослідників

Гумор виконує наступні функції: соціальну, захисну, терапевтичну, когнітивну, розрядку, рекреаційну. *Ці функції невіддільні одна від одної й працюють на різних рівнях.*

Соціальна функція гумору. Здебільшого гумор виникає в соціальній взаємодії. У свою чергу гумор може окреслювати кордони соціальної групи, відокремлювати своїх від чужих та впливати на стосунки всередині групи. Гумор має дві сторони. Він може об'єднувати, знімати індивідуальну та групову напругу, дозволяти говорити правду в складних обставинах і навіть допомагати

⁵² Henri Bergson, *Laughter*, ред. Wylie Sypher (Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1956), с.72.

⁵³ Смаджа, *Сміх. Біологія, психіка, культура*, с. 45.

вижити, але він також може виключати, висміювати, ображати, присоромлювати і говорити небажану правду. Тобто гумор може бути доброзичливим, а може бути агресивним, ворожим та шкідливим для себе чи інших. До доброзичливого гумору можна віднести неворожий і толерантний гумор, наприклад, анекдоти, жарти й дотепи спрямовані на те, щоб розважити інших, збудувати здорові зв'язки чи покращити стосунки, зменшити міжособистісну напругу та зміцнити солідарність всередині групи. Окрім зміцнення зв'язків між людьми, такий гумор також сприяє саморозвитку, зміцнює групові норми, допомагає зберігати гумористичний погляд на життя навіть перед обличчям стресу чи негараздів. У випадку з ворожим гумором відбувається приниження чи демонстрація агресивного ставлення до суб'єкту/об'єкту гумору, критика або маніпулювання іншими, наприклад, сарказм, кепкування, глузування, зневажливий чи потенційно образливий гумор. Якщо суб'єкт жарту член «своєї» соціальної групи – складається ситуація, в якій гумор принижує суб'єкта-адресата, відповідно призводить до погіршення стосунків всередині групи та може бути шкідливим. Такий гумор може слугувати для повернення членів спільноти до групових норм. У цьому випадку висміювання є формою соціального осуду⁵⁴. Гумор, особливо сарказм та іронія, можуть бути витонченими проявами гніву та критики, і на них важко відповісти, оскільки напад передається таким чином, щоб обійти логіку та раціональне обговорення.⁵⁵ У решті-решт може відбутись виключення девіантної особи з метою захисту соціального ладу.

Але ворожий гумор направлений на «іншого»/«чужого» навпаки призводить до згуртованості всередині групи. Саме така модель гумору стала найбільш популярною після повномасштабного вторгнення. Висміювання й знецінення ворога й проблем дає членам групи розуміння того, що вони не одні у своїй біді, і, таким чином, відбувається ніби внутрішнє збільшення в розмірі

⁵⁴ Glenn Wilson, *Psychology for Performing Artists: Butterflies and Bouquets* (London: Jessica Kingslcy Publisher, 1944), с.130.

⁵⁵<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2932988/> G. Swaminath, "'Joke's a Part': In Defence of Humour", National Library of Medicine, 2006, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2932988/>.

перед загрозою. Це полегшує протистояння ворогу, об'єднує, надає сил та підтримує моральний стан групи.

Важливо зазначити, що різниця між потенційно доброзичливим і шкідливим використанням гумору полягає в ступені, а не в дихотомії. Наприклад, доброзичливий товариський гумор часто може включати певний ступінь приниження, наприклад, м'яке або жартівливе кепкування над іншими в межах своєї групи, що може розглядатися як таке, що містить деякі помірно агресивні елементи.

Отже, гумор може об'єднувати, знімати індивідуальну та групову напругу, дозволяє говорити правду в складних обставинах, допомагає їх пережити, але він також може виключати, висміювати, ображати і говорити небажану правду, адже сміятись можна як з кимось, так і над кимось.

Захисна функція. Зигмунд Фройд (1927) називав гумор «найвищим із захисних механізмів». У роботі «Гумор» він зазначає, що завдяки гумору відбувається зміщення акценту або «зсув великих кількостей зафіксованої енергії» з Я на Над-Я, а для Над-Я проблеми й інтереси Я здаються незначними, та Над-Я може легко впоратись з придушенням можливих реакцій. Таким чином, і загроза зменшується та знецінюється.⁵⁶

Захисний механізм перебудовує сприйняття ситуації й змінює її оцінку. Захисному механізму притаманна раціоналізація, витіснення, зміщення та проєкція. При раціоналізації відбувається виправдання певних дій через коригування реакції на ці дії. Через витіснення відбувається видалення зі свідомості негативних думок і почуттів. Після цього механізм зміщення переносить почуття чи думки, переважно агресивні з сильного об'єкта на більш слабкий з метою знизити психологічне перенапруження. Включення психологічного механізму захисту такого, як проєкція, полягає у тому, що особистість переносить власні витіснені переживання, думки почуття на інший об'єкт. Тим самим переноситься вся відповідальність за подальші дії на іншу

⁵⁶ Sigmund Freud, "Humor", у *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. (London: Hogarth press, 1970), XXXX.

особу.⁵⁷ Так у жартах про соціальні табу гуморист стає носієм проєкцій витіснених переживань і несе відповідальність за висміювання цих переживань.

Чорний гумор є варіантом захисного механізму. Винахід фрази «чорний гумор» приписують Андре Бретону. В «Антології чорного гумору» (1940) Бретон описує чорний гумор як «вищий бунт розуму».⁵⁸ Мета антології — пояснити тип гумору, представивши найважливіших попередників і майстрів сюрреалізму, дослідивши цілі століття європейської культури. Бретон визнає, що появу такого типу гумору можна інтерпретувати як реакцію на історичні зміни, які переживала Європа після Першої світової війни. Головним об'єктом чорного гумору є феномен смерті. Чорний гумор визначається як різновид гумору, який з гіркою потіхою розглядає такі зловісні теми, як смерть, хвороба, каліцтво, вада або війна і подає такі трагічні, тривожні чи хворобливі теми в жартівливих термінах.⁵⁹ Він висвітлює хворобливе, неприємне та табуйоване⁶⁰. Чорний гумор стає способом побороти страх смерті. Так, його можна розглядати як ліки проти К'єркегорівської «хвороби до смерті», оскільки смерті передує «смертельна хвороба» та відчай. «Граничне прийняття» останнього вбиває людину («ця недуга Я: вічно помирати, помирати, і все ж не помираючи, помирати смертю», оскільки останнє завдає переживання своєї смерті вічно, навіть якщо це триває єдину мить. ...щоб померти від відчаю як від хвороби, необхідно, щоб вічне у нас могло померти, як вмирає від хвороби тіло» («Хвороба до смерті», 1849))⁶¹ й остаточне лікування неможливе, хворий до смерті приречений на смерть. Але ця безвихідь і є основною чорного гумору. Він представляє насильницькі чи травматичні події та ставить під сумнів цінності та уявлення суспільства, оскільки репрезентує, одночасно, жахливе та гумористичне. Чорний гумор не пропонує оптимізму, як, наприклад, соціальної сатири, яка передбачає, що

⁵⁷ Юлія Юрїївна Ільїна та Анастасія Петрова, "Використання гумору як механізму психологічного захисту особистості для підвищення якості життя", ЕЛЕКТРОННИЙ РЕПОЗИТАРІЙ Національного університету цивільного захисту України, 29 листопада 2019, <http://reposit.sc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/9936>.

⁵⁸ André Breton, *Anthology of Black Humour*, пер. Mark Polizzotti (London: Telegram, 2009), с. 22-25.

⁵⁹ Chris Baldick, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms* (Oxford: Oxford University Press, 2001), с. 36.

⁶⁰ <https://www.britannica.com/topic/black-humor> "Black Humour", Britannica, <https://www.britannica.com/topic/black-humor>.

⁶¹ Søren Kierkegaard, *The Sickness Unto Death* (Princeton: Princeton university press, 1980).

виправлення пороку призведе до реінтеграції особистості в суспільство чи покращення певної ситуації. Прикладом чорного гумору є жарт коміка Девіда Бадділа: *«Після війни той, хто пережив Голокост, помирає і потрапляє на небеса. Бог просить його розповісти анекдот про Голокост. Той, хто пережив Голокост, так і робить, і Бог каже, що це не смішно. «Ну що ж, — каже той, хто пережив Голокост. — Мабуть, ти мусив бути там».*⁶²

До чорного гумору відноситься цинічний гумор, принизливий або зневажливий, та гумор шибениці.

Цинічний гумор позначає недовіру до людей і віру в те, що «люди керуються переважно власними інтересами».⁶³ Цинічний гумор часто включає саркастичні чи іронічні дотепи.

Зневажливий гумор демонструє відкриту неприязнь до когось або чогось, що вважається таким, що не заслуговує на повагу чи турботу.⁶⁴

Висміювання загарбника або жарти над небезпечною ситуацією належать до «гумору шибениці». Таке визначення запропонував соціолог та фольклорист Антонін Обрдлік у 1942 році. Гумор шибениці є різновидом чорного гумору – це сміх і жарти на тему трагедії і власної смерті. Шибеничний гумор сповнений іронії. Обрдлік називає його психологічною компенсацією, та вважає «..показником міцної моралі та духу опору пригноблених народів. Його занепад або зникнення свідчить або про байдужість, або про злам волі протистояти злу».⁶⁵ Гумор шибениці часто виникає у відповідь на усвідомлення нашої власної смертності, і згідно з парадигмою захисних механізмів Фрейда, гумор шибениці служить захистом від незручної чи лякаючої реальності смерті. Історично склалося так, що ці темні жарти використовувалися пригнобленими як акти опору або як засіб підняти настроїв.

⁶²<https://thecritic.co.uk/how-dark-can-humour-be/> Andy Owen, "How Dark Can Humour Be?", The Critic, 1 квітня 2024, <https://thecritic.co.uk/how-dark-can-humour-be/>.

⁶³ "Cynical", Merriam-Webster, дата звернення 25 травня 2024, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cynical>.

⁶⁴ "Scornful", Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/scornful>.

⁶⁵ Antonin J. Obrdlik, "'Gallows Humor' - A Sociological Phenomenon", *American Journal of Sociology* 47, № 5 (1942): с. 712.

Ще одним захисним механізмом є самопринижувальний гумор. Він спрямований на себе як на об'єкт гумору. Його використовують, щоб розрядити незручну ситуацію, змиритися зі своїми недоліками, продемонструвати скромність, розслабити слухача або встановити дружні стосунки. Самопринижувальний гумор також є формою захисту від страху перед приниженням. У помірних кількостях самопринизливий гумор може бути корисним. Однак, коли такий гумор приховує гнів і невпевненість, він перестає бути смішним і продуктивним.

Отже, захисна функція гумору полягає в спробі уникнути травми через знецінення ворога, зменшення страху смерті та зміну оцінки ситуації.

Терапевтична дія гумору. Гумор може бути корисним для поліпшення психічного (і навіть фізичного) здоров'я під час стресу, тривоги і негараздів⁶⁶. Він перетворює складну ситуацію на щось, над чим можна посміятись, через применшення цієї ситуації. Оскільки жартам властива невідповідність і численні інтерпретації, гумор дозволяє людині змінити погляд на стресову ситуацію, переоцінити її з нової та менш загрозливої точки зору. Як наслідок ця жартівлива переоцінка ситуації робить її менш напруженою та більш керованою, відповідно рівень стресу й психічної напруги зменшується.⁶⁷

Для Віктора Франкла під час перебування в концентраційному таборі гумор став зброєю у боротьбі за самозбереження, оскільки гумор «... дозволяє піднятися над ситуацією, хоча б на декілька секунд».⁶⁸ У книзі "Людина у пошуках справжнього сенсу" Франкл розповідає, що вони з приятелем поставили собі за мету вигадувати хоча б одну смішну історію в день про життя після концтабору. Він наводить жарт, у якому його приятель, який працював хірургом, повернеться до роботи й під час операції підганятиме мед робітників словами наглядачів концтабору: «Діяти! Діяти!». Або «...під час званої вечері вони розгубляться, коли подаватимуть суп, і благатимуть господиню зачерпнути «з

⁶⁶ Herbert M. Lefcourt, *Humor: The Psychology of Living Buoyantly* (New York: Kluwer Academic, 2001), с. 101.

⁶⁷ Martin, *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*, с. 19.

⁶⁸ Віктор Франкл, *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі*. (Харків: КСД, 2020), с. 54.

дна»». Попри обставини, в яких перебував Франкл, цей гумор не є «гумором шибениці», а являє собою саме терапевтичний гумор (хоча шибеничний гумор теж виконує й терапевтичну функцію), адже жарти не були «чорними», а дарували надію, дозволяли на якийсь час втекти з жахливої дійсності та зменшували психічну напругу.

Терапевтична дія гумору підтверджується і на біологічному рівні. Сміх є фізичною реакцією на гумор (гумор – стимул). Сміх впливає на організм на різних рівнях: покращує споживання насиченого киснем повітря, стимулює серце, легені та м'язи. Окрім того, професорка когнітивної психології Джанет М. Гібсон зазначає, що сміх активує кілька областей мозку: моторну кору, яка контролює м'язи; лобову частку, яка допомагає зрозуміти контекст; і лімбічну систему, яка модулює позитивні емоції. Увімкнення всіх цих ланцюгів зміцнює нейронні зв'язки та допомагає здоровому мозку координувати свою діяльність. Активуючи нервові шляхи емоцій, таких як радість і веселощі, сміх може покращити настрій і зробити фізичну та емоційну реакцію на стрес менш інтенсивною. Також сміх може збільшити рівень нейромедіатора серотоніну в мозку, подібно до того, що роблять антидепресанти, сприяти викиду ендорфінів, які часто називають гормоном щастя й природним знеболювальним, та знизити рівень кортизолу – гормону стресу. Завдяки позитивному впливу сміху на організм популярності набуває сміхотерапія, яка на сьогодні має чотири напрямки: класична сміхотерапія, медична клоунада, йога сміху, провокаційна сміхотерапія.⁶⁹

Мистецьке партнерство збройних сил (Armed Service Arts Partnership) створили Comedy Bootcamp для ветеранів і військових, де їх вчили стендапу протягом шести тижнів. Результати досліджень показали, що в учасників Comedy Bootcamp підвищилась самооцінка, зменшились депресія і стрес (але не

⁶⁹ "Laughing Is Good for Your Mind and Your Body – Here's What the Research Shows", The Conversation, дата звернення 25 травня 2024, <https://theconversation.com/laughing-is-good-for-your-mind-and-your-body-heres-what-the-research-shows-145984>.

занепокоєння) після завершення програми. Усі ці покращення зберігалися щонайменше протягом 3 місяців після завершення курсу.⁷⁰

Отже, терапевтична функція гумору допомагає подолати вже наявні травми, полегшити їх наслідки та зменшити стрес і тривогу.

Когнітивна функція. Гумор спонукає до когнітивної обробки інформації. Він може надати можливість дослідити когнітивні альтернативи у відповідь на стресові ситуації та зменшити негативні афективні наслідки реальної чи уявної загрози. Лазарус вважає, що стрес залежить від когнітивної оцінки людиною подій і обставин⁷¹. Койпер та ін. припустив, що почуття гумору заслуговує на увагу в першу чергу через те, що гумор сприяє більш позитивному сприйняттю та реалістичній когнітивній оцінці стресових ситуацій. Це пов'язано з більш частими усвідомленими когнітивними зусиллями індивідів знайти альтернативні шляхи інтерпретації та розв'язання проблем. Спричинені гумором когнітивно-афективні зрушення або реструктуризація стресових ситуацій у менш загрозливі супроводжуються вивільненням емоцій, пов'язаних із сприйманою загрозою. Це сприяє більш раціональному та реалістичному погляду на проблему та спонукає знайти альтернативні відповіді на неї.⁷²

Койпер та ін. таким чином припустив, що «підвищене почуття гумору справді допомагає людині більш позитивно та орієнтовано на зростання справлятися з різними життєвими обставинами та ситуаціями». Крім того, Койпер та ін. прийшли до висновку, що крім гумору, який сприяє більш позитивному сприйняттю, гумор може збільшити ймовірність свідомого зусилля з пошуку альтернативних точок зору на проблеми, емоційно віддаляють індивіда від стресу, а отже, зменшують переживання негативного афекту.⁷³ Тобто гумор дозволяє поглянути на світ і ситуацію ніби «вперше» та побачити те, що раніше залишалось непоміченим.

⁷⁰ Andrew R. Olah та ін., "Comedy Bootcamp: Stand-Up Comedy as Humor Training for Military Populations", *Humor* 35, № 4 (2022).

⁷¹ Richard S. Lazarus та Susan Folkman, *Stress, Appraisal, and Coping*. (New York: Springer, 1991), с.22..

⁷² N. Kuiper, Sandra D. McKenzie та Kristine A. Belanger, "Cognitive Appraisals and Individual Differences in Sense of Humor: Motivational and Affective Implications", *Personality and Individual Differences* 19, № 3 (1995).

⁷³ Там само.

Навіть на рівні жарту відбувається порушення правил раціональної логіки, словесні ігри, каламбури і абсурд, що змушує шукати невідповідності, «розв'язувати» жарти та вигадувати альтернативні сценарії. В основі обробки гумору лежить операція змішування або зміщення фрейму⁷⁴, яка вимагає поєднання когнітивних моделей з різних областей у нові концепції. Тобто гумор часто базується на «змішуванні кадрів», що вимагає розмивання двох віддалених сценаріїв, щоб створити жартівливу ситуацію. Таким чином, гумор стає засобом творчого мислення. Цей когнітивний процес вимагає тих самих інтелектуальних дій і має ті ж характеристики, що й процес вирішення проблем.⁷⁵

Як підсумок, когнітивна функція дає змогу переглянути ситуацію, переоцінити, знайти альтернативні шляхи сприйняття та дає відчуття контролю.

Функція розрядки. Функція розрядки походить від теорії розрядки Спенсера і Фрейда. Як вже було зазначено, Фрейд вважав, що під час сміху вивільняється надлишок нервової енергії, яка була накопичена й більше не потрібна. Таким чином, негативні почуття перетворюються у джерело сміху.

За принципом розрядки також відбувається послаблення соціальних табу, зокрема на тему сексу й агресії. Вільсон зазначає, що гумор являє собою засіб вивільнення потенційно небезпечних для суспільства імпульсів, які є природними для людини, і тому не можуть бути повністю притамовані. «Подібно до того, як відвідування боксерського матчу або участь у ньому забезпечує соціально прийнятний вихід для агресивних імпульсів, так і гумор є область контрольованого вивільнення імпульсів, потенційно небезпечних для цивілізованого суспільства».⁷⁶

Отже, завдяки функції розрядки відбувається вивільнення накопиченої нервової енергії, зокрема агресії, що приносить полегшення та зменшує напругу.

⁷⁴ Seana Coulson, *Semantic Leaps: Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction*. (New York: Cambridge University Press, 2000).

⁷⁵ Оксана Миколаївна Шпортун, "Дослідження та використання гумору в психотерапії", *Науковий вісник Херсонського державного університету* 1, № 2 (2016): XXXX. с.173.

⁷⁶ Wilson, *Psychology for Performing Artists: Butterflies and Bouquets*, с.130.

Рекреаційна функція. У гуморі можна знайти насолоду, розвагу та відпочинок. Гумор демонструє світ з нової перспективи або створює інший ілюзорний варіант дійсності, де загроза не така велика й страшна, що дозволяє на деякий час віддалитись від реальності, перепочити й отримати позитивні емоції й психічне полегшення. Це спосіб тимчасово втекти від стресів і рутин повсякденного життя, забезпечити ментальний відпочинок і отримати позитивні емоції. Таким чином, відбувається ніби перезавантаження розуму, що дозволяє відновити сили та повернутися до виконання своїх обов'язків з новою енергією та легшою перспективою. Під час перегляду гумористичних культурних продуктів людина тимчасово звільняється від своїх обов'язків.

РОЗДІЛ 2. ФЕНОМЕН СТЕНДАП-КОМЕДІЇ

2.1. Визначення стендап-комедії, її виникнення та розвиток

Стендап комедія за своєю концепцією споріднена з філософією. По-перше, стендап-комедія та філософія є розмовними. Як і формат діалогу, який почався з Платона, стендап є інтерактивним. По-друге, обидва розмірковують над знайомим досвідом, особливо загадковим. По-третє, як і філософи, стендап-коміки часто підходять до загадкових переживань із запитаннями. «Якщо я думав, що цей сон був реальним, як я знаю, що я не бачу сон зараз?» Основною відправною точкою як у філософії, так і в стендап-комедії є «X — що з цим?» По-четверте, міркуючи про знайомий досвід, і філософи, і коміки емоційно відступають від них. По-п'яте, філософи та стендап-коміки мислять критично. Вони працюють зі знайомими ідеями і розбираються чи мають вони сенс, а також відмовляються підкорятися авторитетам і традиціям. По-шосте, у критичному мисленні філософи та стендап-комікси приділяють пильну увагу мові. Напад на неохайне та нелогічне вживання слів є стандартним для обох, як і пошук саме тих слів, щоб висловити думку. По-сьоме, задоволення від стендап-комедії часто схоже на задоволення від філософії. І в тому, і в іншому випадку ми насолоджуємося новими поглядами на речі та насолоджуємось дивовижними думками.⁷⁷

Отже, лише на перший погляд, стендап-комедія виглядає, як легкий спосіб розважитись і розслабитись. Насправді це складний багаторівневий жанр, у якому, окрім побутового гумору, піднімаються суспільно важливі та світоглядні теми. На думку професора американських студій Лоренца Мінца, стендап-комедія - це, можливо, найстаріша, найуніверсальніша, базова та глибоко значуща форма гумористичного вираження. Це найчистіша публічна комічна комунікація, яка, по суті, виконує однакові соціальні та культурні ролі практично

⁷⁷Morreall, *Comic Relief: A Comprehensive Philosophy of Humor*.

в кожному відомому суспільстві, минулому та сучасному. Мінц додає, що гумор є життєво важливим соціальним і культурним явищем, що той, хто вивчає культуру та суспільство, не може знайти більш виразного показника його цінностей, установок, уподобань і проблем, і що відносно недооцінений жанр стендап-комедії є найцікавішим з усіх проявів гумору в масовій культурі.⁷⁸

Стендап-комедія (від англ. stand-up comedy) є відносно новим жанром. Перше визначення стендапу в Оксфордському словнику англійської мови датується 1947, за яким Стендап – це тип комедії, в якій артист, зазвичай один на сцені, розповідає жарти чи кумедні історії безпосередньо глядачам.⁷⁹ Це визначення стало основою для дослідників стендапу, які його уточнили і розширили.

Лоренц Мінц у своїй роботі «Стендап-комедія як соціальне та культурне посередництво» бере за основу визначення Стендапу як виступу одного виконавця, який стоїть, поводить себе комічно та говорить смішні речі безпосередньо до аудиторії, без використання костюмів, декорацій чи реквізитів. Але він вважає, що стендап складніший ніж даний опис, тому пропонує включити у визначення коміків, які сидять, використовують костюми й декорації, виступають удвох чи більше. Однак, щоб відокремити стендап від театральної комедії, Мінц наголошує на відносній прямоті спілкування між артистом й аудиторією та пропорційній важливості комічної поведінки та комічного діалогу та розвитку сюжету та ситуації.⁸⁰

Ян Броді, професор Кейп-Бретонського університету, у визначення стендапу включає глядача. Броді вважає, що стендап – це форма розмови, яка передбачає залучення аудиторії. Стендап виконується не для глядача, а разом з ним.⁸¹ Настя Зухвала, українська стендап-комікеса, також зазначає, що стендап

⁷⁸ Lawrence E. Mintz, "Standup Comedy as Social and Cultural Mediation", *American Quarterly* 37, № 1 (1985): с. 71.

⁷⁹ <https://www.oed.com/search/advanced/Meanings?textTermText0=stand-up&textTermOpt0=WordPhrase&dateOfUseFirstUse=false&page=1&sortOption=DateOldFirst> "Stand-up", OED, 1947, https://www.oed.com/dictionary/stand-up_n?tab=factsheet#20837934.

⁸⁰ Mintz, "Standup Comedy as Social and Cultural Mediation", с. 71.

⁸¹ Ian Brodie, *In a Vulgar Art: A New Approach to Stand-Up Comedy* (Mississippi: The University Press of Mississippi, 2014), с. 5.

— жанр без четвертої стіни, й аудиторія може стати частиною виступу та впливати на все, що відбувається на сцені. Пасивна реакція також має вплив на виступ.⁸²

Викладачка стендап-комедії Кентського університету Софі Кірк у книзі «Чому стендап має значення: Як коміки маніпулюють та впливають» також наголошує на тому, що стендап – це діалог: він вимагає активної участі аудиторії, а комік несе відповідальність за організацію й керування цими відповідями. На думку Кірк, комік маніпулює аудиторією й впливає на неї. Маніпуляція не має негативної конотації й відбувається на рівні жарту (вибір ідей, структура жарту), щоб викликати сміх. Це вправне володіння словом, контроль виступу, на кшталт медичних маніпуляцій, коли лікар робить певні дії, для покращення стану пацієнта. Вплив стендапу відбувається на рівні переконань, ставлень чи поведінці глядача, які тривають після того, як вони залишають концерт.⁸³

Отже, стендап – це діалогічний тип комедії, в якій один (або більше) стендап-комік чи комікеса поводить себе комічно, розповідає жарти чи кумедні історії глядачам, котрі залучені у виступ, реагують на дії й слова на сцені. Комік також може поводитись не комічно, розповідати поруч з жартами несмішні сюжети, використовувати або не використовувати реквізит, костюми й декорації.

Зазвичай стендап виглядає як невимушена розмова чи імпровізація. Проте в більшості матеріал стендапу ретельно прописаний і відрепетитований. Кожен жарт і стендап загалом мають свою чітку структуру й правила. Якщо вони витримані чи свідомо порушені, здається, що відбувається просто імпровізація з голови. Проте професійні комедіанти мають глибоке розуміння того, що змушує матеріал працювати, а що ні.

Створення виступу схоже на створення музичної композиції. Як композитор використовує ноти і гамми в різних їх комбінаціях для створення музичного тексту, так і коміки працюють зі структурами жартів і прийомами

⁸² Ірина Славінська та Юлія Вебер, "Настя Зухвала: «Ми бідкалися, що ніяк не вдається зробити свій телепроект. Але виявилось, що це було на краще»", *The Ukrainians*, 29 січня 2024, <https://theukrainians.org/nastia-zukhvala/>.

⁸³ Sophie Quirk, *Why Stand-Up Matters: How Comedians Manipulate and Influence* (London: Bloomsbury Methuen Drama, 2015), с.2.

комедії, щоб будувати свої історії. Хороший жарт має структуру і слідує певній формулі. Найпоширенішим принципом побудови жарту є руйнування очікувань. Основні складові жарту - *сетап* і *панчлайн*. Для прикладу використано жарт українського стендап-коміка, Василя Байдака: *«Якось до мене в туалеті підійшов чоловік і почав шепотіти на вухо: «Знаєш, чим відрізняється «Вбити Біла» від «Вбити Біла 2»?». І, не дочекавшись, відповіді він вийшов спиною (сетап). Я не знаю, хто це був. Я не знаю, в чому відмінність. Але двері в квартиру я з тих пір закриваю (панчлайн)».*⁸⁴ Сетап розповідає історію, підводить глядача до певної логічної думки, щоб глядач мав певні очікування й припущення майбутнього розвитку подій. Так перша частина жарту розповідає про події, які ніби відбуваються в громадському туалеті. Невідомий чоловік ставить питання про різницю між першою й другою частинами фільма «Вбити Біла». Глядач очікує почути жартівливу відповідь щодо різниці частин. Але панчлайн демонструє несподівану інтерпретацію того, що було у сетапі й руйнує це припущення/очікування. *«Але двері в квартиру я з тих пір закриваю»*, - неочікуване відкриття – невідомий чоловік знаходиться у квартирі Василя.

Сетап або панчлайн можуть бути відсутні у вербальній формі. Наприклад, коли йдеться про інформацію, яка всім відома: фізичні закони, культурні та національні особливості, історичні факти, прийняті визначення, стереотипи. Наприклад: *«Я поїхав на Закарпаття і, якщо чесно, думав підтягну українську мову...»*⁸⁵ (Ігор Нерівний). Цей жарт зрозумілий для тих, хто відвідував Закарпаття, адже побутує думка, що на заході України всі спілкуються українською мовою. Проте закарпатський діалект є досить специфічним і часто незрозумілий людям, які знають українську мову, таким чином, «підтягнути» українську мову на Закарпатті є складною задачею. Таким чином, культурний контекст стає панчлайном. Окрім руйнування очікувань, у панчі можуть бути використані гра слів, каламбури, багатозначні вислови, прості істини, іронія,

⁸⁴<https://www.youtube.com/watch?v=fq0tCfsoAN8&t=120s> Підпільний Стендап, "Василий Байдак - Король Абсурда.", Youtube, відео, 16 червня 2017, 1:06, <https://www.youtube.com/watch?v=fq0tCfsoAN8&t=120s>.

⁸⁵ STAND UP Battle Club, "Богдан Вахнич, Ігор Нерівний, Слава Бу; Льоня Тору | УКРАЇНСЬКА СТЕНДАП - КОМЕДІЯ 12", Youtube, відео, 3 вересня 2022, 16:20, <https://www.youtube.com/watch?v=9HUFf8s1d-g>.

парадокс тощо. Така структура жарту може бути ретельно замаскованою, або мати багато надбудов, проте в основі жарту майже завжди зберігається структура - історія – реінтерпретація. За настроєм більшість жартів будується від хорошого до поганого або від поганого до ще гіршого. Виступ теж має свою структуру. Жарти зазвичай розділені на блоки, які розміщуються по черзі так, щоб думка логічно переходила з одного блоку в інший.

Виступ має початок середину й кінець. На початку комік розігриває глядача й підводить до теми першого блоку. Тобто представляє тему блоку певним обраним способом.

Жарти діляться за рангами. Найсмійнішим жартам присвоюється п'ятий ранг, найменш смійним – перший. Важливе правило комедії – відкриває виступ жарт другий за своєю силою, тобто жарт четвертого рангу, далі розміщуються жанри третього рангу, і виступ закривається найсильнішим матеріалом п'ятого рангу. Тобто номер має порядок 4-3-5. Такий порядок зберігається як в середині блоків, так й у виступі в цілому. Кінець виступу часто містить в собі посилення до початкових жартів.

Як і будь-який інший вид мистецтва, стендап-комедія також має багато жанрів і стилів. Забігаючи наперед, для розгляду жанрів будуть наведені приклади української стендап-комедії. Найпопулярнішим жанром стендапу є комедія спостереження – це форма гумору, яка фактично базується на звичайних аспектах повсякденного життя. Коміки роблять спостереження за повсякденним явищами, відшуковують ситуації, які рідко помітні або озвучені, або пропонують свій погляд на часто обговорювані речі.⁸⁶ До представників комедії спостереження відносяться Ганна Кочегура, Юрій Коломієць, Настя Зухвала, Світлана Немонежина, Славик Мартинюк, Роксана Тимків, Вадим Дзюнько та інші.

Окрім комедії спостереження, існує політичний стендап, комедія абсурду, музичний стендап, жорстка комедія, Deadpan комедія тощо. Політичний стендап

⁸⁶<https://www.comedyville.ca/styles-of-stand-up-comedy/> "Different Styles of Stand-Up Comedy", Comedy Mille, 18 липня 2022, <https://www.comedyville.ca/styles-of-stand-up-comedy/>.

часто передбачає висміювання політичних діячів, поточних подій і суспільних норм, але, що найважливіше, часто використовується як засіб соціальних змін. У певному сенсі це форма політичної диверсії, яка використовує величезну силу глузування, щоб знищити чиюсь політичну довіру.⁸⁷ Яскравим представником цього жанру є Антон Тимошенко – один з найпопулярніших коміків України. Його гумор часто стає формою соціального й політичного коментаря. Ще до повномасштабного вторгнення Тимошенко був один з перших, хто звернувся до теми політики в стендапі. А після вторгнення комік записав два стенд-виступи англійською мовою («Stand-Up Comedy In Wartime Kyiv I Performing Live In A Bomb Shelter»⁸⁸, «Stand Up Comedy in Wartime Ukraine»⁸⁹), щоб привернути увагу світової спільноти до війни в Україні.

Егор Шатайло також часто торкається теми політики й підіймає гостросоціальні питання. Ще до повномасштабного вторгнення темою його жартів були вибори, російський імперіалізм та українська культура.

Комедія абсурду заснована на прямому запереченні логіки, на хаотичних і випадкових імпульсах. Вона виросла із мистецького руху дадаїзму в 1920-х роках і рухалась через сюрреалістичні світи Monty Python⁹⁰. Королем абсурду в Україні до повномасштабного вторгнення був Василь Байдак. Проте після початку великої війни у стендап-виступі «Комедія спостереження за абсурдом» Байдак сказав, що росія вкрала в нього абсурд, тому що росія абсурдніша, ніж можливо вигадати.⁹¹ Зараз Василь працює в комедії спостереження, де подекуди застосовує абсурд.

⁸⁷<https://comedycarnival.co.uk/types-of-stand-up-comedy/> "Types of Stand Up Comedy", Comedy Carnival, 24 листопада 2023, <https://comedycarnival.co.uk/types-of-stand-up-comedy/>.

⁸⁸<https://www.youtube.com/watch?v=XRURq2WSK98&t=59s> Підпільний Стендап, "Anton Tymoshenko - Stand-Up Comedy In Wartime Kyiv I Performing Live In A Bomb Shelter", Youtube, відео, 28 квітня 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=XRURq2WSK98&t=59s>.

⁸⁹<https://www.youtube.com/watch?v=vHSlbmje1Ow> Підпільний Стендап, "Anton Tymoshenko – Stand Up Comedy in Wartime Ukraine", Youtube, відео, 9 червня 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=XRURq2WSK98&t=59s>.

⁹⁰<https://psyche.co/ideas/absurdist-comedy-is-uniquely-brilliant-at-conveying-human-pain> Joz Norris, "Absurdist Comedy Is Uniquely Brilliant at Conveying Human Pain", Psyche, 26 лютого 2024, <https://psyche.co/ideas/absurdist-comedy-is-uniquely-brilliant-at-conveying-human-pain>.

⁹¹https://www.youtube.com/watch?v=C34z0ozw_9E&t=3954s Підпільний Стендап, "Василь Байдак - "Комедія спостереження за абсурдом" [ENG SUBS] Сольний стендап концерт 2022", Youtube, відео, 22 жовтня 2022, 26:25, https://www.youtube.com/watch?v=C34z0ozw_9E&t=3954s.

Поєднання комедії й музики створило окремий жанр – музичний стендап. У цьому жанрі можуть виконуватись комедійні пісні, або музика може підкреслювати чи відконтрастувати комедійні моменти, завдяки чому створюється динаміка виступу. Лана Чубака – єдина представниця музичного стендапу в Україні. У своїх виступах вона поєднує комедію спостереження з виконанням гумористичних пісень під власний акомпанемент.

Deadpan комедія, або сухий гумор, - унікальна форма комедійного вираження, яка базується на жартах без емоцій або з байдужим обличчям. Виступ коміка навмисно монотонний і позбавлений перебільшених виразів, які зазвичай асоціюються з традиційною комедією. В Україні цей жанр не існує як окрема одиниця. Проте коміки іноді можуть використовувати цей стиль в окремих жартах, наприклад, Олександр Качура чи Валентин Перуз.⁹²

Жорстка комедія має на меті шокувати аудиторію, через висміювання серйозної проблеми, відверто сексуальні теми або «туалетний гумор». Такий гумор може викликати злість й огиду в одних і смішити інших. Жорстку комедію час від часу практикує Сергій Чірков, зокрема у виступі "Кафе-шантан".⁹³

2.2. Виникнення та розвиток стендап- комедії

Історія стендап- комедії, як гумористичного сценічного жанру, є логічним продовженням дослідження історії гумору.

Стендап є винаходом ХХ ст.. Проте витoki цього жанру беруть початок у ХІХ ст., у США, коли Артемус Уорд (псевдонім Чарльза Фаррара Брауна) у 1861 році вперше виступив з першою комедійною лекцією. Уорд виступав у Deadpan стилі, тобто розповідав жарти без жодної емоції. Так перша комедійна лекція Артемуса Уорда відбулась 26 листопада 1861 року. Він надихнув Марка Твена

⁹²<https://www.youtube.com/watch?v=DG49oe24Avk&t=972s> Інді-Стендап, "перуз — «войнов» — сольний стендап концерт", Youtube, відео, 6 квітня 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=DG49oe24Avk&t=972s>.

⁹³<https://www.youtube.com/watch?v=blhwgQ4BxLM&t=2374s> Підпільний Стендап, "Сергій Чирков – сольний стендап "Кафе-шантан" | Підпільний Стендап 2023", Youtube, відео, 6 квітня 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=blhwgQ4BxLM&t=2374s>.

(псевдонім Самуеля Клеменса), який продовжив наслідувати практику Уорда і їздив зі своїми лекціями по світу. Берт Уільямс став першою темношкірою зіркою комедії в США. Починав він також з комедійних лекцій, а в 1893 році його запросили у шоу менестрелей.⁹⁴

Великий внесок у зародження стендапу зробили ведучі-коміки шоу менестрелей, а пізніше коміки водевілю, ревію та бурлесків в США. Водевіль модернізував шоу-бізнес в цілому й стендап зокрема, коли з 1880 став основним видом розваг в Америці. Він був розвагою для всієї родини, де можна було подивитись на співаків, танцюристів, музикантів, жонглерів, коміків тощо.

У Великобританії в XIX ст. місцем зародження стендапу стали мюзик-холи. Епоха мюзик-холів досягла свого піку наприкінці XIX та початку XX століть. У програму виступів входили комедійні скетчі, пісні, жонглювання, номери з тваринами та навіть дрег-артисти.⁹⁵

Попередники стендаперів у своїх жартах гіперболізували етнічні та расові стереотипи, зображали безхатьок, індіанців, ковбоїв. З плином часу й розвитком гумористичного жанру в середині комічного світу відбувались зміни. Коміки все менше пародіювали інших персонажів і все більше починали говорити від себе. Одним із перших представників такої комедії був Чарлі Кейс. Він у спокійній манері виконував монологи від першої особи, іноді грав на гітарі. Його послідовником був Френк Фей, якого часто називають першим стендап-коміком. Як і багато інших коміків він виступав із сольними монологами, але Фей вміло імпровізував, вигукував доречні незаготовлені фрази, поєднував окремі сценки у єдине шоу з логічними переходами. Таким чином, Фей вивів гумористичні монологи на новий рівень. Інші відомі коміки, Джек Бенні, Боб Хоуп і Мілтон Берл, копіювали стиль, манери та невимушену презентацію Френка.

⁹⁴ Wayne Federman, *The History of Stand-Up : From Mark Twain to Dave Chappelle* (Independent Artists Media, 2021), с. 11.

⁹⁵ <https://comedycarnival.co.uk/history-of-british-comedy/> "History of British Comedy", Comedy Carnival, 24 листопада 2023, <https://comedycarnival.co.uk/history-of-british-comedy/>.

У водевілях виступали переважно білі. Чорні ж більше були залучені до шоу менестрелей. Берт Вільямс і його партнер Джордж Уокер були одними з небагатьох темношкірих виконавців, яким було дозволено виступати в мейнстрімних водевілях. Але до 1920-х років розвинулася театральна мережа афроамериканських водевілей, яка називалася Theater Owners Bookers Association (Букінгова асоціація театральних власників) або просто ТОВА.⁹⁶

Комедійні монологи у ХІХст. виконували переважно чоловіки, але у ХІХст. з монологами почали виступати жінки. Однією з найперших комікес стала Елсі Дженіс. Вона була досить популярною, виступала у водевілях і ревію. А під час Першої світової війни стала першою американською артисткою, яка розважала бойові частини США на передовій у Франції. З того часу коміки наслідували приклад Дженіс і приїжджали з комедійними виступами у зону бойових дій.⁹⁷

Розвиток технологій протягом всього часу існування стендапу вносив свої корективи у розвиток жанру. Звукозапис дозволив комікам записувати свій гумор, а шанувальники мали змогу слухати улюблених коміків знову й знову. Комедійні аудіозаписи набирали популярність в той час. Перший номер був записаний 12 травня 1888 року, це був виступ Маршалла П. Уайлдер. Важливим став запис номера Джо Хеймана "Розмова Коена телефоном" (1913).⁹⁸ Завдяки Хейману народилась техніка спілкування з невидимим співрозмовником, що створювало відчуття діалогу.

Поява мікрофона змінила манеру подачі матеріалу багатьох коміків. Тепер стало можливим зобразити спокій та емоційні нюанси й бути почутим.

З розвитком радіо з'явилися нові комедійні артисти. Але такий винахід одночасно став і викликом, адже раніше коміки могли їздити по країні не один рік з одним номером. Тепер же радіо поглинало їх матеріал із шаленою

⁹⁶ Federman, The History of Stand-Up : From Mark Twain to Dave Chappelle, с.33.

⁹⁷ Jane Metters LaBarbara, "Discovering World War I at the History Center, Part 4: The Elsie Janis Memorabilia Collection", West Virginia University, листопад 2018, <https://news.lib.wvu.edu/2018/11/09/discovering-world-war-i-at-the-history-center-part-4-the-elsie-janis-memorabilia-collection/>.

⁹⁸ Federman, The History of Stand-Up : From Mark Twain to Dave Chappelle, с.37.

швидкістю. Завдяки радіо з'явилась професія автора жартів, який займався написанням жартів повний робочий день.

Хоча стендап як жанр вже народився, назва «стендап» ще не ввійшла в користування. Визначення стендап з'явилося у 1930-х роках, коли коміки з водевілю перемістились на сцени нічних клубів, запропонувавши розважальні сольні гумористичні виступи перед живою аудиторією. Точної інформації про те, як виник цей термін, нема. За однією версією цю назву придумали організатори, щоб коротко описати подію, що відбуватиметься на сцені. За другою версією – зі слів коміка Діка Кертіса - назва стендап пішла саме від мафії. У 1930-х нічними клубами володіла переважно мафія. Також вона займалась боями. Зазвичай «стоячим бійцем» (stand-up fighter) називали хлопця, який добре пробивав панчі. Stand-up fighter – це хлопець, якого не вкласти та на якого можна покластися. Так цей термін перейшов у лексикон нічних клубів. І людина, яка стояла на сцені та нокаутувала глядача своїми жартами, стала називатись стендап-коміком.⁹⁹ Вперше слово стендап було використано в журналі “Variety” 23 червня 1948 р. в рецензії на виступ Лу Хольца.¹⁰⁰

У розвитку стендапу важливу роль зіграло телебачення, адже коміки були обов'язковими гостями кожної телепередачі. У 1948 після появи стендапу в таких рейтингових шоу, як «Texaco Star Theater» та «Ed Sullivan Show» коміки ставали популярними, їх кар'єра йшла вгору: вони їздили з виступами у тури, виступали в нічних клубах і робили комедійну культуру ще більш розповсюдженою.

У 60-х стендап змінився. Це був стендап «нової хвилі». Коміки перейшли від загальних комедійних тем до більш індивідуальних, додали елемент соціальної сатири та розширили як мову, так і межі стендапу, заглибившись у політику, расові відносини та тему сексу. У цей час було покладено початок сучасного перетину комедії та соціальної справедливості. І це не випадково, адже 1960-1970 стали роками активних соціальних рухів за громадянські права різних

⁹⁹ Kliph Nesteroff, *The Comedians: Drunks, Thieves, Scoundrels, and the History of American Comedy* (New York: Grove Press, 2015), с. 108.

¹⁰⁰ Federman, *The History of Stand-Up : From Mark Twain to Dave Chappelle*, с.60.

верств населення. Таким чином, соціальні потрясіння та заклики до соціальної справедливості тісно переплелись з комедією.¹⁰¹

Морт Сал (1927-2021) виходив з газетою і обирав з неї тему для розмови. На сьогодні обговорення новин є дуже популярним прийомом. Сал часто звертався до політичного гумору. Дік Грегорі (1932-2017) підіймав тему расизму. Він був одним із перших темношкірих коміків, кого почали показувати по телебаченню. Ред Фокс (1922-1991) виступав із ненормативною лексикою й непристойними темами. Ленні Брюс (1925-1966) атакував релігію і був заарештований за нецензурну лайку. Момс Меблі (1897- 1975) в образі літньої жінки в домашньому вбранні підіймала занадто гострі теми для більшості коміків того часу, включаючи расизм, сексуальність і народження дітей після овдовіння. Оскар Левант (1906-1972) в комедійній манері розповідав про своє психічне захворювання, депресії, залежності від ліків.

У 60-х почали з'являтися комедійні клуби. У 70-ті роки виступи коміків записували й випускали спецли на НВО. Бум стендапу припав на кінець 70-х початок 80-х років. Кількість комедійних клубів по всьому світу збільшилась. У кінці 80-х, наприклад, у США їх було понад 400. З'явилися комедійні телеканали, фестивалі та лекції для коміків. У 90-ті відбувся розвиток альтернативної стендап-комедії. Паттон Освальд – представник альтернативної комедії, описує її як комедію, де глядачі не мають заздалегідь встановлених очікувань. Водночас традиційні стендап-клуби закривались, оскільки глядачі наситились традиційною комедією. Наступний стендап-бум стався з розвитком інтернету і соцмереж у 2005-2006 та триває досі. Боб Бьорнем виклав комедійний монолог на Youtube, записаний у своїй кімнаті. Він став першим коміком, який отримав популярність через інтернет. Соцмережі й інтернет-майданчики дали новий подих стендап комедії, зробили її доступною для кожного й сприяли зростанню популярності стендапу до сьогоднішніх днів.

¹⁰¹ Caty Borum Chattoo та Lauren Feldman, *A Comedian and an Activist Walk into a Bar* (Oakland: University of California Press, 2020), с.32.

2.3.Українська стендап- комедія, її особливості

Стендап в Україні явище досить нове. Українські коміки запозичили, адаптували та продовжують розвивати цей напрямок. Тож знайти коріння стендапу в українській культурі практично неможливо. Проте можна розглянути передумови виникнення і популярності цього жанру.

Гумор весь час був присутній в українській культурі, від народних гулянь, фольклористики до літератури та театру. Але саме гуморески Остапа Вишні можна вважати пращурами українського стендапу. Вишня, майстер української сатири й гумору, окрім того, що писав свої усмішки, ще й декламував їх на літературних вечорах, де збирались повні зали. Він любив виступати й ніколи не відмовлявся від запрошення прочитати свої гуморески чи то поважній публіці, чи то звичайним робітникам заводів. Свої гуморески Вишня декламував рівним голосом без жодної краплі акторської гри. Але публіку це не бентежило, у залі завжди лунав гучний регіт¹⁰². Це те, що сьогодні називається Deadpan комедією. Читання своїх творів на літературних вечорах було досить поширеним явищем. Василь Чечвянський, Юхим Гедзь, Юрій Вухналь теж ставали перед публікою, щоб розповісти власні гуморески. Окрім літературних вечорів, гуморески виконувалися по радіо.

Куди більш вільний і подекуди діалогічний стиль мали конференсьє. Професія конференсьє вимагала імпровізації, швидкої реакції та дотепності, адже глядачі залюбки вступали у взаємодію з ведучим. У 1909 в Одесі відкрилось кабаре «Бі-Ба-Бо», а конференсьє того вечора був одесит російського походження Олексій Григорович Алексєєв (1887-1985). Під час виступів артист часто імпровізував, його гумор вирізнявся гостротою та іронією.¹⁰³

¹⁰²<https://lib.com.ua/uk/author/vishnia-ostap/biography/> "Біографія Остапа Вишні", lib.com.ua, <https://lib.futurum.today/uk/author/vishnia-ostap/biography/>

¹⁰³<https://esu.com.ua/article-43698> Григорій Дем'янович Зленко, "Алексєєв Олексій Григорович", ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ, 2001, <https://esu.com.ua/article-43698>.

У 20-ті роки в театрах з'явився новий жанр ревію – театральне видовище, побудоване за номерним принципом, де кожний з епізодів мав іншу жанрову природу (естрадну, циркову, драматичну, хореографічну, музичну і т. д.) І саме для поєднання номерів був присутній актор з інтермедіями. Згодом ця роль виконавця інтермедій трансформувалась в конференсьє, які оголошували номери, зачитували сатиричні памфлети та інтермедії. Так в театрі «Березіль» у виставі «Шпана» 1926 року конференсьє був Борис Балабан. У виставі 1929 «Алло, на хвилі 477!» та «Чотири Чемберлени» цю роль виконували міський фронт Борис Арнольдович Лящ (Йосип Гірняк) і селянський парубок Пантелеймон Пантелеймонович Свинка (Мар'ян Крушельницький)¹⁰⁴. Роль конференсьє залишалась театальною роллю й зазвичай виконувалась акторами або режисерами. Тому більшість конференсьє залишилась працювати з великими формами (театральними виставами) й не розвинули конференс як самостійний жанр. Проте тема розвитку конференсу на території країни потребує подальших досліджень.

1941 з'явився студентський дует одеситів Юрія Тимошенка і Юхима Березіна, які гастролювали військовими частинами в складі ансамблю пісні й танцю південно-західного фронту, щоб підтримати бойовий дух солдат. Виступали вони в образах кухаря Галкіна й банщика Мочалкіна. Після війни в 1946 році були вигадані нові образи - Штепсель і Тарапунька. Попри те, що даний дует можна вважати певним етапом предтечі стендапу в Україні, варто зазначити, що Тимошенко й Березін активно просували російські наративи, підтримували стереотип дурнуватога українця й розумного російськомовного, тим самим шкодили розвитку української культури.

У 50-60 роках почали з'являтися гуморески Павла Глазового. Хоча сам Глазовий свої твори не читав зі сцени, це робили за нього інші майстри слова. Видатними читцями творів Глазового були Андрій Сова (1912-1994) —

¹⁰⁴<https://tyzhden.ua/tse-kharkiv-krykhitko-uliubleni-miuzykly-dvadtsiatykh/> Ярина Цимбал, "«Це Харків, крихітко!»: улюблені мюзикли двадцятих", Український тиждень, 29 січня 2016, <https://tyzhden.ua/tse-kharkiv-krykhitko-uliubleni-miuzykly-dvadtsiatykh/>

український актор, гуморист, майстер художнього слова, та Анатолій Литвинов (1937-2012), український майстер народного слова. Андрій Сова виступав з сольними концертами в Колонному залі філармонії імені Миколи Лисенка за аншлагу, що свідчить про затребуваність жанру, у якому одна людина стоїть перед аудиторією й намагається розсмішити її. Тобто гумор в Україні розвивався, й малі форми гумору мали спільні точки зі стендап-комедією.

У 1961 році на телебаченні з'явився радянський КВК. Стиль КВК далекий від стендапу і являє собою командні гумористичні виступи, проте КВК формував гумористичну сцену України та мав вплив на розвиток гумору. Стендап – жанр індивідуальний і демократичний. До реалій радянської держави колективний гумор зі строгою цензурою КВК був більш пристосований. Олександр Педан у подкасті «Кажуть» розповідав, як команда «Три товстуні», в складі якої він був, грала у вищій лізі КВК. У виступі була присутня мініатюра, в якій Кучма з путіним помінялись місцями, Кучма став президентом росії й відстоював інтереси України. В українській лізі за сценарієм, Кучма був хитріший за путіна, перегравав його й отримував бажане. Коли команда приїхала в москву для виступу у вищій лізі КВК, номер було редаговано росіянами таким чином, що Путін став дотепнішим і забрав у Кучми все.¹⁰⁵

Найближчим за формою й змістом до стендапу був гумор Верки Сердючки, яка з'явилась на телебаченні 1994 року. Це були суржикомовні монологи про історії з життя, які виконував Андрій Данилко в образі Верки Сердючки. На офіційному ютубі відео підписані саме як стендап-виступи.

Важливими українськими проектами, які формували гумористичну сцену були «Шоу довгоносиків»(1996-1999), яке в медіа охрестили українським Монті Пайтоном, «Повне Мамаду» (2000), тележурнал «Каламбур» (1996-2001), «Маски-шоу» (1991-1999), «Джентельмен-шоу» (1991). Шоу були більшістю російськомовними. Але мали місце й рубрики, де персонажі розмовляли

¹⁰⁵<https://www.youtube.com/watch?v=SK6VfjxT42g&t=913s> ПЕДАН МОЖЕ, "Кажуть #4 | Василь Байдак – розвиток українського гумору, майбутнє стендапу, секрет успішних зборів", Youtube, відео, 9 листопада 2023, 14:00, <https://www.youtube.com/watch?v=SK6VfjxT42g&t=913s>.

суржиком і майже ніколи літературною українською мовою. У сюжетах подекуди прослідковується знецінення й висміювання «українського». Наприклад, «Повне мамаду» використовує стереотипний образ жадібного українця салоїда-п'янички. Проте завдяки цим передачам гумор став об'єктом масової культури й формував смаки глядача. Також великої популярності в Україні набуло гумористичне телешоу «Вечірній квартал» (2005).

У 2006 році українська гумористична культура ще на крок наблизилась до стендапу. На телеканалі «Інтер» вийшло шоу «Камеді Клуб Україна». Виступи в шоу в основному були у формі мініатюр і монологів. З монологами виступали Сергій Притула, Дядя Жора та інші. Їх виступи проходили у вигляді зчитування гумористичного матеріалу, проте дядя Жора часто підводив до тексту саме спілкуванням з залом, імпровізацією, а Сергій Притула у знайомстві з глядачами використовував як заздалегідь заготовлені, так і щойно народжені жарти. Тобто монологи містили діалог з залом, імпровізацію, але вбільшості виглядали як читання змодельованих гумористичних історій. Сергій "Лось" Стахов у 2008 називав цей проєкт аналогом американського стендапу. Він дав наступне визначення: «Stand-up Comedy - це розмовний клубний жанр, де артист говорить про те, що його хвилює: про політику, секс, спорт та ін. А партнер актора - публіка».

У 2011 виходить телепроєкт «Розсміши коміка». На шоу коміки виступали переважно по одному, рідше вдвох чи більше. Метою було розсмішити коміків в жюрі. Виступи мали вигляд мініатюр і монологів, близьких до стендапу, проте без взаємодії з аудиторією. Багато сучасних стендап-коміків, таких як Настя Зухвала, Антон Тимошенко, Лера Мандзюк, Фелікс Редька та інші, починали свою кар'єру саме з цього телепроєкту.

У 2012 на НЛЮ ТВ вперше виходить гумористичне шоу «Мамахохотала», де серед різних малих жанрів представлений і стендап.

Також у 2012 році відбувається перший стендап-вечір в Україні, де був представлений виключно стендап.¹⁰⁶ Його організував Андрій Шабанов, який (зі слів коміка Ярослава Лодигіна)¹⁰⁷ під час перебування в США на стендап-шоу надихнувся на створення такої події. У цьому заході у якості коміка також брав участь Святослав Загайкевич – майбутній засновник і продюсер найбільшого стендап-клубу в Україні «Підпільний стендап». Саме з 2012 року починається відлік української стендап-комедії. Надалі з'являються нові телевізійні стендап-шоу («Стенд-Ап Шоу» Андрія Шабанова, 2014) та стендап - клуби («Підпільний стендап», 2015; «STAND UP Battle Club», 2017; «Вільний Стендап», 2020; «Бродячий стендап», 2022; «Інді-стендап», 2022 тощо). На сьогодні на сайті «Фарс» викладено 116 візитівок стендап-коміків і комікес.¹⁰⁸

¹⁰⁶<https://www.youtube.com/watch?v=xpoq6H2WPfo> Standup Show, "Первое Стэндап Шоу - интро Шабанова", Youtube, відео, 27 вересня 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=xpoq6H2WPfo>.

¹⁰⁷<https://www.youtube.com/watch?v=40qw1JIV7XA&t=132s> Standup Show, "Стэндап Шоу - Ярослав Лодыгин", Youtube, відео, 30 вересня 2012, 01:10, <https://www.youtube.com/watch?v=40qw1JIV7XA&t=132s>.

¹⁰⁸ "Стендап коміки та комікеси", Фарс, дата звернення 25 травня 2024, <https://fars.com.ua/artists>.

РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СТЕНДАП - КОМЕДІЇ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

3.1. Зміни в проблематиці українського стендапу

Українські стендап-коміки формували своє гумористичне бачення на основі телевізійних проєктів, КВК, російського «Камеді Клуб» та Стендап на ТНТ. Проте багато коміків зазначають, що формувалися на американських коміках, адже російський стендап копіював американський, і коміки не вбачали сенс робити копію копії.¹⁰⁹

У перші роки існування українського стендапу основними темами були повсякденне життя, побут, стосунки, родина, дитинство, попкультура. Наприклад, Настя Зухвала, майбутня феміністична комікеса, а пізніше головна «русофобка», у 2016 жартувала на тему відносин, колишнього, сайтів знайомств та зовнішності (*«Жіночі вуса – це магія. Самі по собі жіночі вуса – це волосся, але той факт, що їх бачать усі, окрім того, у кого вони ростуть – це магія!»*¹¹⁰) Лера Мандзюк жартує про своїх батьків і багатодітну родину, у якій вона восьма дитина (*«Вісім дітей в родині... Мої батьки- то єдині люди, які раді, що є така гра як «Синій кит»»*¹¹¹). Антон Тимошенко, який пізніше носитиме звання

¹⁰⁹<https://theukrainians.org/nastia-zukhvala/> Славінська та Вебер, "Настя Зухвала: «Ми бідкалися, що ніяк не вдається зробити свій телепроєкт. Але виявилось, що це було на краще»"

¹¹⁰ Підпільний Стендап, "Настя Дерская - Женские Усы", Youtube, відео, 16 травня 2017, 00:12, <https://www.youtube.com/watch?v=W5uiOuE1F84&t=201s>

¹¹¹ STAND UP Battle Club, "Лера Мандзюк про свою сім'ю.", Youtube, відео, 8 грудня 2017, 06:44, <https://www.youtube.com/watch?v=VdKeo7hYoNU&t=52s>.

політичного коміка, у 2017 у виступах обговорює одяг, економію, мобільний зв'язок («Холодно... Але багато дівчат продовжують ходити в коротких спідницях і з вирізами на грудях, бо самотність холодніша»¹¹²). Коміки жартували над досвідом, який міг бути близьким або зрозумілим більшості глядачів, рідко занурювались у суспільно-політичні проблеми, не вдавались до провокацій і гострих тем. Стендап мав на меті розважити аудиторію та відволікти від повсякденної рутини. Це звичайна стадія розвитку стендапу, адже, як зауважує Андрій Шабанов, щоб бути коміком американського рівня і свого роду філософом, необхідний великий життєвий досвід та певні потрясіння, на які можна подивитися під гумористичним кутом¹¹³.

Водночас існує гумор Єгора Шатайла. Ще в 2016 році комік розглядає концепт свободи, запропонований компанією «Київстар»: *«Святкуй день незалежності з «Океан Ельзи»! Святкуй - у наказовому тоні. Я не знаю, чи помітили ви, але у фразі «День Незалежності» є одне ключове слово – незалежність, яка передбачає можливість вибору. А компанія «Київстар» каже нам: «Україна ви вільний народ! Ви вільні слухати будь-яку пісню «Океана Ельзи».* На прикладі компанії мобільного зв'язку комік розглядає маніпуляції над темою свободи, її ілюзорність та обмеженість права вибору.

У 2017 у виступі «Гуртожиток для сліпих» Шатайло будує концепцію об'єкта сучасного мистецтва, за якою все у виставковому просторі є частиною мистецького задуму, включно з реакцією глядача. Проте Шатайло обирає протидіяти автору й пропонує свій варіант артоб'єкта, де митець - частина його (Шатайла) інстиляції, як і весь всесвіт, який він створив, використовуючи прийом «художнього невтручання».¹¹⁴ У цьому відео комік не намагається вибрати для

¹¹²<https://www.youtube.com/watch?v=E-3bCjPKICY&t=1s> Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - Vodafone, Дни рождения, Здраваться кистью.", Youtube, відео, 17 квітня 2017, 01:08, <https://www.youtube.com/watch?v=E-3bCjPKICY&t=1s>.

¹¹³<https://bit.ua/2019/10/shabanov-interview/> Маша Сердюк, "«Несмешных комиков не бывает». Андрей Шабанов об украинском юморе и развитии стенд-апа", bit.ua/, 18 жовтня 2019, <https://bit.ua/2019/10/shabanov-interview/>.

¹¹⁴<https://www.youtube.com/watch?v=0b45zsGIBB0&t=70s> Підпільний Стендап, "Егор Шатайло - Общежитие для слепых, Современное искусство.", Youtube, відео, 24 квітня 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=0b45zsGIBB0&t=70s>.

жартів досвід, який може бути зрозумілим для кожного. Він рефлексує про кордони сучасного мистецтва й своє місце в ньому.

У Василя Байдака відбуваються зміни більше у формі стендапу, ніж змісті. Його виступи у 2013 – це театралізований абсурдний стендап про Сектанта Чонсі¹¹⁵, Капрала Доротті¹¹⁶, африканську жінку¹¹⁷ тощо. Згодом Байдак відкидає театральну складову, як основну виступу, і продовжує створювати абсурд про повсякденне життя («Король Абсурду»¹¹⁸, 2017; «Як вбити сову», «Лайфгак»¹¹⁹, 2018).

Стендап — це жанр, в якому смішно говорять про серйозні речі. Український стендап поступово переходив від жартів над смішним і абсурдним до жартів на суспільно-політичні теми. У кінці 2018 на початку 2019 до побутового гумору, тем стосунків, родини, попкультури та інших додаються суспільно важливі, політичні, культурні та глибоко особисті теми. З цього часу кількість сольних концертів коміків збільшується. У даній роботі будуть розглянути виступи, які вплинули на формування образу коміка та стендап в цілому, містили в собі новизну та відмінні від попередніх теми гумору.

Антон Тимошенко у 2018 році після отримання диплома політолога підіймає питання освіти (він зауважує, що в університеті вчать дивитись у минуле, а не майбутнє), висміює політиків, зокрема Олега Ляшка, Юлію Тимошенко, Петра Порошенко («Армія, мова, віра. – Дуже небезпечний слоган. Прибираєш «мова» і залишається ІДІЛ»), можливість Зеленського стати

¹¹⁵<https://www.youtube.com/watch?v=ZP57hcWF1I4&t=20s> василь байдак, "Василий Байдак «Дядя Вася» - Сектант Чонси/ 2013", Youtube, відео, 14 листопада 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=ZP57hcWF1I4&t=20s>.

¹¹⁶<https://www.youtube.com/watch?v=lcGnv5Pm8Aw> HUMORLAB.TV STAND UP, "Дядя Вася - "Капрал Доротти"", Youtube, відео, 30 листопада 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=lcGnv5Pm8Aw>.

¹¹⁷<https://www.youtube.com/watch?v=FczMk5NIwU> HUMORLAB.TV STAND UP, "Дядя Вася - "Африканская женщина"", Youtube, відео, 28 грудня 2013, <https://www.youtube.com/watch?v=FczMk5NIwU>.

¹¹⁸<https://www.youtube.com/watch?v=fq0tCfsoAN8&t=123s> Підпільний Стендап, "Василий Байдак - Король Абсурда."

¹¹⁹ Підпільний Стендап, "Василий Байдак - Как убить Сову, Лафхак.", Youtube, відео, 12 серпня 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=liygpPZdSNM&t=34s>.

президентом тощо. Також Тимошенко торкається теми релігії й жартує про повернення Криму.¹²⁰

У стендапі «Розсмішити робота»¹²¹ (20.12.2018) Тимошенко обговорює сприйняття політики людьми на прикладі таксиста, який каже, що розстріляв би всіх політиків; торкається історії України («Якщо взяти історію України і залити її на YouTube, буде відео з невдалими трюками скейтерів»¹²²), звертається до київських князів (Ярослава Мудрого, Володимира Великого, Святослава) та козаків. Він зауважує, що напередодні цього сольного виступу весь час думав про Україну та наголошує, що це треба робити й неможливо не цікавитись політикою, бо ми всі в політиці. І необхідно не втратити теперішнє, щоб будувати майбутнє.

Егор Шатайло в сольному виступі «Внутрішня Каліфорнія» (22.03.2019) поетично ділиться роздумами, чи заводити інстаграм; розмірковує про те, що чекає людей після смерті; пропонує своє бачення другого пришествя Христа. Комік розглядає ідею, що весь світ народився зі сміху Божого (спирається на «Ім'я рози», Умберто Еко), і пропонує варіанти, як звучав сміх Бога та яким був жарт, котрий його спровокував. Також Шатайло розповідає про вплив західної культури на формування своєї ідентичності.¹²³

Сергій Чирков у стендапі «Ляпас громадському смаку»¹²⁴ (29.12.2019) пропонує концептуальний виступ із соціальною оповіддю. «Ляпас громадському смаку - це посилення на назву поетичної збірки кубофутуристів на захист вільного мистецтва».¹²⁵ Чирков робить комедію спостереження за повсякденним життям з літературними («Міт про Сізіфа», Ф. Кафка) і історичними посиланнями (Мартін Лютер Кінг), паралельними всесвітами, використовує нестандартні комедійні прийоми, веде розмови з уявними персонажами, висміює

¹²⁰<https://www.youtube.com/watch?v=EGKEFJSHPFg> Підпільний Стендап, "Про бухло, глибокий минет, оружие и политику", Youtube, відео, 8 листопада 2018, 22:38, <https://www.youtube.com/watch?v=EGKEFJSHPFg>.

¹²¹ Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - Рассмешить робота", Youtube, відео, 20 грудня 2018, XXXX, <https://www.youtube.com/watch?v=tf-KcRSsYtl&t=17s>.

¹²² Там само, 26:08.

¹²³<https://www.youtube.com/watch?v=cPXTf5VvJh8> Підпільний Стендап, "Егор Шатайло: Внутренняя Калифорния", Youtube, відео, 22 квітня 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=cPXTf5VvJh8>.

¹²⁴<https://www.youtube.com/watch?v=oXs8hpr5s3s&t=1735s> Підпільний Стендап, "Сергей Чирков – Пощечина общественному вкусу", Youtube, відео, 29 грудня 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=cPXTf5VvJh8>.

¹²⁵ Там само, 04:03.

путіна, смертну кару та аборти в Білорусі (*Боротись за відміну абортів у країні, якщо в тебе є смертна кара – це значить трохи неправильно розставляти пріоритети. Ти наче кажеш: «Ми за право кожної істоти на життя, але тільки якщо воно вміщається у вагіну. Якщо ти – ні, чувак – вибач!»*¹²⁶) тощо.

Настя Зухвала у 2020 році підіймає питання народження дітей, заміжжя, роль жінки та суспільні вимоги й очікування щодо неї. *«Жінка після 25-ти сприймається, як кулінарія в «Сільпо» після 8-ї вечора. Це образливо, тому що чоловік в такому віці сприймається, як пташеня, яке тільки вилетіло з гнізда»*,¹²⁷ – зазначає Анастасія.

Отже, починаючи з кінця 2018 року, стендап зазнає змін за змістом, а подекуди й за формою. Коміки відшуковують нові способи говорити про буденне життя, пропонують інші кути погляду на звичні речі, вдаються до нових способів взаємодії з глядачем. У комедії частіше підіймаються питання фемінізму, політики, історії, культури, з'являються гострі теми, наприклад, релігія, аборти тощо.

З початком пандемії коронавірусу до звичних тем додаються жарти на тему карантину, ізоляції, вакцинації, теорії змов тощо. Тимошенко в травні 2020 року жартує щодо необхідності двотижневої обсервації, проведення «Гробків» у Zoom¹²⁸ та проводить «Проповідь для антивакцинованих», де він жартує: *«Нас обмежують. Нам диктують правила. Нас змушують вірити в те, чого ми не бачимо. І це я не про християнство. Це я про коронавірус»*.¹²⁹ Тут Тимошенко торкається Християнства, зокрема його нав'язливості і непідтвердженості задля іронічного висміювання антивакцинованих. Ліпко у вересні 2020 року розповідає про досвід щеплення та перебування в приватній та державній лікарнях (*Я сам з Білогородки... І у нас нещодавно був зафіксований перший випадок коронавірусу,*

¹²⁶ Там само, 28:31.

¹²⁷<https://www.youtube.com/watch?v=UbSEn51nkNc&t=707s> Підпільний Стендап, "Настя Дерская – стендап про похудение, замужество и лицемерие", Youtube, відео, 22 квітня 2020, 23:43, <https://www.youtube.com/watch?v=UbSEn51nkNc&t=707s>.

¹²⁸<https://www.youtube.com/watch?v=Vr5O1NuJicg> Підпільний Стендап, "Стендап про карантин, Билла Гейтса и дома престарелых", Youtube, відео, 16 травня 2020, 00:25, <https://www.youtube.com/watch?v=Vr5O1NuJicg>.

¹²⁹ Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - "Проповідь для антивакцинованих"", Youtube, відео, 11 листопада 2021, 00:34, <https://www.youtube.com/watch?v=E1i3ob0qChM&t=648s>.

про що голова сільради написав офіційно, на сторінці фейсбук: «Шановна громадо! У нас, в Білогородці, зафіксовано перший випадок коронавірусу» .Що звучало, як: «Ого-го! Перемога! І до нас дійшло. Білогородка сучасна. Скоро біполярку ще завезуть!»).¹³⁰ Проте коміки паралельно виступають з матеріалом на повсякденні некоронавірусні теми. Зухвала (13.11.2020) торкається важливих соціальних питань про домашнє насилля й віктімблеймінг (звинувачення жертви), жартує на тему народження дітей і материнство. «Я планую почекати з материнством, хоча б тому, що я сподіваюсь, що вчені придумают щось тямуще. Мене просто втомлює жити у світі, де портативну колонку винайшли, а портативну матку – ні!.. Невже нічого не можна придумати, щоб ми, наприклад, почали розмножуватись вегетативно: відрубала палець, поклала в банку, воно там на підвіконні...»¹³¹

Василь Байдак створює альтернативну театралізовану комедію "Шоу имени Энди Кауфмана"¹³² (25.10.2020), у яку додає музичні й танцювальні номери, театральні мініатюри та пряме залучення глядачів у виступ.

У кінці 2020 року виходить сольний стендап Сергія Чиркова «Квантовий стрибок»¹³³. У цьому виступі комік висловлює ненависть до путіна, розповідає про досвід переходу з російської мови на українську й зросійщене дитинство («Я з тієї родини, де раніше на Новий рік завжди дивилися спочатку привітання путіна, а потім нашого президента. Не подумайте, що в мене проросійська родина. Нам просто подобалися привітання. Ми потім дивилися привітання польського президента, потім французького, потім урочисте звертання володаря морів, Посейдона»¹³⁴). Ще в 2020 році Чирков пояснює необхідність

¹³⁰ Підпільний Стендап, "Сергій Ліпко - стендап про коронавірус, мінування та життя в Києві", Youtube, відео, 27 вересня 2020, 00:40, <https://www.youtube.com/watch?v=McEqmfw57bU>.

¹³¹ Підпільний Стендап, "Подпольный Стендап – про похудение, роды и проблемы с деньгами | Выпуск #1 |", Youtube, відео, 13 листопада 2020, 31:38, <https://www.youtube.com/watch?v=6T7KVCGMh7k>.

¹³² Василь Байдак, "Василий Байдак - Альтернативный стендап "Шоу имени Энди Кауфмана" (feat Александр Сердюк)", Youtube, відео, 7 жовтня 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=tjwXl7u5yAk&t=4577s>.

¹³³ https://www.youtube.com/watch?v=lLraXpT9_qA Підпільний Стендап, "Сергій Чирков – сольний стендап концерт "Квантовий Стрибок"", Youtube, відео, 6 грудня 2020, https://www.youtube.com/watch?v=lLraXpT9_qA.

¹³⁴ Там само, 19:00.

відмови від споживання російського контенту. Комік торкається теми політики, жартує про Авакова та згадує справу Каті Гандзюк.

У 2020 році Єгор Шатайло анонсує сольний стендап «Шахти Тетчер»¹³⁵ жартом про збитковість традиційної української сім'ї, яку треба закрити, як Тетчер шахти й вкладати гроші в інновації. Після такого анонсу в Єгора виникла суперечка з членами організації «Традиція і порядок» в коментарях, а перед виступом на Шатайло напали невідомі люди, заприскали коміку обличчя газовим балончиком та змусили вибачатись перед народом України. На записі сольного виступу «Шахти Тетчер» Шатайло рефлексує над пережитим досвідом. У цьому ж виступі комік розповідає про перехід на українську мову й висміює російську. *«Тільки ти переходиш на українську мову, як з'являється неоднозначний чувак, який такий: ... Я обожаю український язык. У меня ж бабка с тех краёв, с Буковины... Как сказал русский классик про украинский язык, про этот говор, на то время малороссийский: «Ать. Бать. Видать. Суеведица. Божеживица». Очень красиво подметил красоту украинского языка»*.¹³⁶ Шатайло одним з перших торкається теми російського імперіалізму, коли це ще не було популярним:

«Історію не перепишеш. Що як Українська імперія впродовж 300 років нищила російську культуру. Просто українці – це дуже войовничий загарбницький народ, і зараз кожен українець живе з відчуттям провини за поневолений російський народ, який (український народ) забороняв російську мову, кріпачив росіян і тому будь-які жарти про Пушкіна і про російську мову одразу дуже болісно сприймаються, бо в нас перед очима картина гріхів наших дідів, які вламувались в російську ізбушку, ломали об коліно гуслі, рвали струни з балалайок і зухвало ножицями перетворювали косоворотки в прямоворотки. Нищили все те найкраще, що є в російській культурі. І тому ми зараз

¹³⁵ Підпільний Стендап, "Єгор Шатайло - сольний StandUp концерт 2020 | "Шахти Тетчер" |", Youtube, відео, 20 грудня 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=j3hv67-ptXg>

¹³⁶ Там само, 11:05.

*намагаємось спокутувати ці гріхи, і по-справжньому свідомі українці говорять російською, щоб зберегти вимираючу мову».*¹³⁷

Через таку інверсію комік наголошує на злочинах, які чинила росія проти України протягом 300 років та іронічно висміює використання українцями російської мови. Шатайло також підіймає тему окупації Криму, виборів президента України 2019 року та політики загалом: *«Україна – це рай, але ви маєте розуміти, що в цьому раю є свої правила. Так! П'яний мусор може пристрелити твою дитину, і йому за це нічого не буде! Але ж і ти можеш... і ти можеш продавати ліверку з велосипедної доріжки. Хіба це не раціональний обмін?»*¹³⁸ Тут стендапер звертається до гучної трагедії, яка сталась в травні 2019 року в Переяславі. Тоді нетверезі працівники поліції з вогнепальної зброї вбили п'ятирічного Кирила Тлявова. До сьогоднішнього дня жоден з поліцейських не поніс покарання. Шатайло робить наголос на недотриманні закону в державі на всіх рівнях – як вбивство дитини, так і незаконний продаж «ліверки». Разом з тим він зазначає, що самі українці підтримують це беззаконня і отримують з нього користь. Шатайло жартує на тему педофілії, висміює радянські мультфільми й російський контент. Як і було анонсовано, комік торкається української традиційної сім'ї (Єгор зазначає, що якщо вона постійно потребує захисту, то можливо вона неконкурентна), а також ЛГБТ спільноти.

У 2021 році Антон Тимошенко виступає зі стендапом «Поza Політикою», сповненим політичної сатири та іронії. Комік висміює росію, жартує про мовне питання й президентські вибори. *(«Мова – це складне й токсичне питання, яке займає купу сил, купу агресії у людей, у соцмережах якісь срачі. Я теж у цьому варився, переживав, витрачав купу нервів. І поки я в цьому водовороті перебував, я зовсім забув про суржик. А люди на суржикі ніби переграли всіх у цій шаховій партії з мови. Тому що є оці два табори: російськомовні українці: «Нас притесняють постійно», є україномовні: "Ти – свинособача мова, закрій рота!». І є Далай Лама з Білої церкви, який каже: «Я не розумію, в чом проблема!*

¹³⁷ Там само, 08:55.

¹³⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=j3hv67-ptXg&t=1937s> Там само, 31:56.

Усе у світі пов'язано. Якщо не можеш подобрати слова, просто подставляєш друге. І ти в потоке! Ти в потоке з цим міром”!»). Тимошенко зазначає, що українська ідентичність і патріотизм будуються виключно на антитезі до всього російського, згадує комплекс меншовартості тощо.

Отже, ще до початку повномасштабного вторгнення проблематика стендапу активно розширювалась, до «вічних» повсякденних тем додалися питання політики, історії, культури, цінностей тощо. Коміки торкаються мовного питання, займаються пошуком української ідентичності, підіймають питання російської агресії та окупації Криму.

Варто зазначити, що в 2014 році після вторгнення росії в Україну й анексії Криму на телебаченні з'явилося «Стенд-Ап Шоу» Андрія Шабанова. Після виходу першого сезону шоу закрилось. Тобто на той момент ані політична ситуація не вплинула на стендап, ані стендап не використав політичну ситуацію, як привід для жартів. Проте це був час народження українського стендапу, і жанр ще не мав гучного голосу й великої популярності. Також шоу було телевізійного формату, що передбачає певну цензуру.

Зовсім інша ситуація складається в 2022 році після повномасштабного вторгнення росії в Україну. 24.02.2022 ранок по всій країні почався з вибухів, які сповістили українців про початок повномасштабної війни росії проти України. Російські війська наступали на Київщину, Чернігівщину, Сумщину, Харківщину, Донеччину, Луганщину, Херсонщину. Люди виїжджали зі своїх домівок в більш безпечні регіони або за кордон. Частина населення попадає під окупацію. Цей період був сповнений страху за власне життя, життя близьких та тривоги за долю країни. І, здавалось, що жарти не на часі. Проте вже за тиждень почали з'являтися меми, які знімали напругу й давали розрядку. Гумор повертався в життя українців, виконуючи всі функції одночасно і тим самим полегшуючи існування в такий складний час. На 24-й день після початку великої війни в Сумах пройшов перший стендап в бомбосховищі. Фелікс Редька ділиться своїм досвідом початку повномасштабного вторгнення, висміює путіна, російські війська та білорусь, жартує про привласнення росією української історію. Також комік акцентує на

тому, що з початком вторгнення закінчився коронавірус, адже, дійсно, всі старі потрясіння здавались більше незначними. Фелікс ділиться сімейними історіями про очікування мамою батька, який воює, батьківські розповіді з бойових дій і минуле родини під час служби батька тощо. 24 березня це відео з'явилося на Youtube-каналі Редьки¹³⁹. Під відео багато коментарів, у яких українці дякують Феліксу, і пишуть, що нарешті вперше посміялись за місяць («Впервые ненадолго полегчало за весь месяц», «сидим ржем и плачем с сестрой и остальными людьми в бомбоубежище под сирены», «Это реально первое над чем я за месяц по-настоящему посмеялся», «Ваууу!!! Сижу сама на кухні в Бухаресті і сміюсь!!! Нарешті сміюсь», «Щиро дякую, дуже відволікає від того, що відбувається зараз!»).

Стендап-коміки повертаються до комедії й намагаються поділитись своїм досвідом, розважити й відволікти людей. Сергій Ліпко в стендапі «Водій Номер Обслуги» розповідає про вступ в ТРО та військові навички, які отримав в армії. Олександр Качура обжартовує перебування в бомбосховищі.¹⁴⁰ Ганна Кочегура висміює росіян («Що буде, якщо попаде куля в лоб росіянину? – Там з'явиться щось корисне»)¹⁴¹, евакуацію до батьків («... думали, що буде як в творах Ремарка й Гемінгвея. Ні. «Кайдашева сім'я»)¹⁴², реакцію батьків на повітряну тривогу, життя в коридорі й російську пропаганду. Чат будинку після вторгнення, сусіди й обстріли стали об'єктами жартів Сергія Степаниська («Не треба навіть було дивитись новини, можна було все моніторити в чатіку під'їзду. Бувало у вас таке, що управління не знає, а якась п*зда з восьмого поверху: “Дорогі жителі під'їзду, по перевірній інформації о 12.00 буде масований обстріл Києва. Передали хлопці з СБУ. Просили нікому не казати.”»)¹⁴³ Света Немонежина розповідає, що залишилась у Києві після вторгнення, щоб бачити все на власні очі. Комікеса

¹³⁹ Фелікс Редька, "Стендап в бомбоубежище. Феликс Редька", Youtube, відео, 24 квітня 2022, https://www.youtube.com/watch?v=FrPt_lyXhCE&t=542s.

¹⁴⁰ https://www.youtube.com/watch?v=2_9a4A6jPNA&t=817s

¹⁴¹ Там само, 26:55.

¹⁴² Там само, 27:21.

¹⁴³ Підпільний Стендап, "Сергій Степанисько - стендап про чати під'їзду та голосові повідомлення", Youtube, відео, 15 вересня 2022, 01:56, <https://www.youtube.com/watch?v=J44s7klBd5k&t=3s>.

розповідає про свої сни, візити відомих людей до України та страх померти у ванній (який відчув кожен українець): *«Але страшніше померти тупо. Тупо: «Не почула сирену, бо співала гімн України. Найбільше я переживаю померти у ванній, тому перед ванною качаю прес і миюся в гарних позах.»*¹⁴⁴

У цей час відбувається сплеск популярності стендапу. За перші пів року великої війни кількість підписників Youtube-каналу «Підпільний стендап» з 80 000 збільшилась до 140 000 (на травень 2024 року – 228 000), у «STAND UP Battle Club» з 20 000 до 69 000 (на травень 2024 року – 133 000). Такий зріст пов'язаний з масовою українізацією та відмовою населення від споживання російського контенту. І хоча коміки й раніше переходили на українську мову, з початком повномасштабної війни абсолютно весь стендап став україномовним. Але ще одним важливим чинником стає актуальність гумору, адже стендап – це швидка рефлексія на сьогодення. Після повномасштабного вторгнення найпопулярнішою темою жартів стала війна з усіма супутніми проблемами, такими, як виїзд з постійного місця проживання, повітряні тривоги, обстріли, бомбосховища, блокпости, комендантська година тощо. Якщо раніше досвід коміків міг не збігатися з досвідом аудиторії, то досвід війни має кожен українець. І саме травма війни та потреба її переосмислити стала тим фактом, що затягнув глядачів в українській стендап.

Стендапери виїжджають з виступами на передову і, окрім того, що підіймають бойовий дух воїнів, отримують унікальний досвід, який конвертують у жарти. Комік Сергій Ліпка з лютого 2024 року став до лав ЗСУ й продовжує виступати зі стендапами про життя на передовій. Таким чином, коміки стають своєрідними медіаторами між передовою й цивільним світом.

Антон Тимошенко та Ганна Кочегура випускають стендапи про життя після вторгнення англійською мовою, щоб привернути увагу світової спільноти до війни в Україні.

¹⁴⁴ Підпільний Стендап, "Підпільний стендап у бункері – Випуск #1", Youtube, відео, 17 квітня 2022, 31:50, <https://www.youtube.com/watch?v=Q6iXq7Rg2MU&t=2145s>.

Василь Байдак переходить до комедії спостереження, адже як він зазначає, відчув, що йому треба бути ближче до реальності.¹⁴⁵ Його перший стендап відбувся через пів року після початку вторгнення, вперше українською мовою й у новому жанрі – комедія спостереження.

Анастасія Зухвала відмовляється від російськомовного псевдоніма Дерская і стає головною «русофобкою». Улітку 2022 року вона випускає «15 хвилин рафінованої люті», повністю присвячених ненависті до росіян.

Окрім того, усі коміки виступають з благодійними концертами й турами як по Україні, так і по Європі й навіть Америці. Відсоток, а іноді й усі зароблені гроші вони передають на потреби ЗСУ. Стендапери колаборуються між собою та з іншими медійними людьми для створення креативного контенту для зборів. Найактивнішим творцем контенту й людиною, яка змінила підхід до зборів, є Василь Байдак. На кінець 2023 року Василь зібрав 30 млн гривень на потреби армії.

Отже, після повномасштабного вторгнення відбувся розквіт стендап-комедії в Україні. На перший погляд, дистанція між гумором і трагедією війни нездоланно велика. Проте історія доводить протилежне. Починаючи з Аристофана, комедія демонструє, що війна також є відповідною їй темою. ЮНІСЕФ у «Правилах безпеки під час війни» закликає не забувати про гумор, «...адже це сприяє поліпшенню настрою та розвитку надії на краще».¹⁴⁶

Як вже зазначалось раніше, ще під час Першої світової війни комедіантка Елсі Дженіс започаткувала виїзди на передову, щоб відволікти й розважити військових. Її приклад наслідували інші коміки. Під час Другої світової війни американський комік Боб Хоуп став улюбленцем збройних сил. Хоуп виступав зі своєю програмою у військових таборах та базах по всій країні, надихаючи інших артистів приєднатися до нього. Під час війни лише дев'ять із 144 його передач

¹⁴⁵<https://www.youtube.com/watch?v=NJ5polvNSmY&t=604s> ГРУНТ, "Стендапер Байдак: Щегель, мільйони на ЗСУ, комедія в час війни // ПОГЛЯД", Youtube, відео, 21 березня 2023, 11:00, <https://www.youtube.com/watch?v=NJ5polvNSmY&t=604s>.

¹⁴⁶ "Правила безпеки під час війни: інформація для підлітків", unicef, дата звернення 25 травня 2024, <https://www.unicef.org/ukraine/documents/teenagers-safety-war-rules>.

були записані на студії — решта були виконані перед військовими.¹⁴⁷ Під час Другої світової війни комедія та гумористи відіграли важливу роль у зміцненні морального духу військ і цивільних осіб, формуванні громадської думки та заохоченні підтримки військових зусиль. Чарлі Чаплін використовував своє мистецтво, щоб прокоментувати події, що відбувалися в Європі протягом 1930-х років і на початку Другої світової війни. У фільмі «Великий диктатор» (1940) він засуджує дії нацистської Німеччини та Адольфа Гітлера. Чаплін закликав Сполучені Штати взяти більш активну участь у війні, що стало одним із перших кроків до можливого втручання США.

Гумор дійсно може привертати увагу до важливих соціальних проблем, але також він має здатність відволікати від навколишньої дійсності та дає змогу відпочити від неї, розряджає психіку, захищає від травм і допомагає з ними справитись. Тому він є невід'ємною частиною людського буття, навіть під час війни. Саме потреба забезпечення нормальної життєдіяльності людини породжує популярність гумору. Тому сплеск розвитку стендап-комедії в Україні під час повномасштабного вторгнення є цілком природним.

3.2. Зміни у функціях гумору, їх відображення в українському стендапі

Функції гумору завжди залишаються незмінними, проте їх баланс може змінюватись у залежності від суспільного клімату, а відповідно й запиту людей. До початку великої війни гумор допомагав створити відчуття спільності та спільної ідентичності, зміцнював соціальні зв'язки та культурні норми. Іноді гумор був спрямований проти певних членів спільноти, виводячи їх в ранг аутсайдерів. Після повномасштабного вторгнення об'єктами жартів стали загарбники. Таким чином, гумор окреслив межі великої соціальної групи — українців. Сприяв формуванню та зміцненню зв'язків в середині неї. Ганна

¹⁴⁷ "THE LEGACY OF BOB HOPE", The National World War II Museum, дата звернення 25 травня 2024, <https://www.nationalww2museum.org/visit/exhibits/traveling-exhibits/so-ready-laughter-legacy-bob-hope>.

Кочегура жартує, що «до 24 лютого вважала себе ліберальною людиною. Вся толерантність покинула моє тіло і ліберальність звузилась до 40 млн українців. За вкраїнчиків буду вбивать».¹⁴⁸ **Соціальна функція** гумору допомагає підвищити моральний дух членів групи, посилює згуртованість, формує ідентичність групи, створює атмосферу задоволення, зміцнює групові норми та зменшує відчуття загрози тощо.

Спільне висміювання та знецінювання ворога підіймає бойовий дух, підтримує моральний стан, зменшує відчуття загрози.

Зухвала: «Русня не люди то постає питання, а хто тоді? В мене є теорія і я вважаю, що росіяни – це капрофільна бактерія. У них багато спільного: і ця бактерія і росіяни обожають, коли навколо багато лайна, і в тих і в тих нема інтелекту, вони розмножуються хаотично, бактерія теж може зробити спирт буквально з будь-чого».¹⁴⁹

Зменшення ворога до бактерії зменшує і страх, пов'язаний з загрозою, принаймні на короткий час. Знецінення ворога також виконує **захисну функцію**, і Над-Я отримує контроль над страхом перед не таким уже страшним ворогом.

Коломієць: «Єдина стратегія росії зараз це лякати весь світ ядерною зброєю. Я б не сильно боявся цього, тому що всі боеголовки потрібні особисто путіну для масажу простати.»¹⁵⁰

Такий жарт викликає когнітивний зсув або реструктуризацію ситуації таким чином, щоб вона стала менш небезпечною, із супутнім вивільненням емоцій, пов'язаних із уявною загрозою (**захисна функція**).

Після повномасштабного вторгнення відбувся розквіт чорного гумору. Це пов'язано з тим, що українці переживають інтенсивний страх смерті. Страх смерті є природним явищем людської психіки, яке впливає на наше мислення та

¹⁴⁸https://www.youtube.com/watch?v=2_9a4A6jPNA&t=817s Підпільний Стендап, "Підпільний стендап у бункері – Випуск #2 | Кочегура, Качура, Афонський", 35:10.

¹⁴⁹<https://www.youtube.com/watch?v=6NgieRAEDa0&t=474s> Підпільний Стендап, "Настя Зухвала - 15 хвилин рафінованої люті", Youtube, відео, 5 червня 2022, 05:37, <https://www.youtube.com/watch?v=6NgieRAEDa0&t=474s>.

¹⁵⁰ Підпільний Стендап, "Юра Коломієць - стендап про "Хароших руских" та перші дні вторгнення I", Youtube, відео, 3 липня 2022, 08:58, <https://www.youtube.com/watch?v=wx8mSkh8PeQ&t=606s>.

поведінку. Антрополог Ернест Беккер (1973) вважає, що «ідея смерті, страх перед нею як ніщо інше переслідує людську тварину; це головна пружина людської діяльності — діяльності, спрямованої в основному на те, щоб уникнути фатальності смерті, подолати її, певним чином заперечуючи, що вона є остаточною долею для людини».¹⁵¹ Такі емоції, як страх та гнів, змушують людей зосереджувати свою увагу на загрозах навколишнього середовища, мобілізувати їхню енергію та спонукати до дій, щоб боротися з цими загрозами (Levenson, 1994). Проте українці стикаються з загрозою смерті або смертю щодня. Цей страх перебуває у надлишку, і через гумор він знаходить вивільнення. Чорний гумор направлений на росіян стає символічною формою покарання агресії чужого та сприяє зміцненню солідарності в середині групи.

*«Задумався, чи можу вбити людину? Не можу вбити людину, ні. Чоловека – без проблем!»*¹⁵² - каже Тимошенко на сольному концерті «Жартую».

Света Немонежина також розмірковує над цим питанням:

«Я вирішила, що вбивати на цій війні я не буду. Я не зможу собі пробачити.

А потім чую:

– На Українє, українци.

Я така:

– Ну, в ногу можна.

Потім чую:

– Оні прікривались мірними жителями как щітом!

Я така:

– Ну, можна в груди, у те місце, де має бути серце. Це навіть гуманно для

них. Потім чую:

– Прівезі мнє із Бучі блендер.

Я така:

¹⁵¹ Ernest Becker, *The Denial of Death* (New York: Free Press, 1973), с. ix.

¹⁵² <https://www.youtube.com/watch?v=z4qwwORbHwU> Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - "Жартую"", Youtube, відео, 20 листопада 2022, 11:21, <https://www.youtube.com/watch?v=z4qwwORbHwU>.

–Так, де можна підпалити росію? Я хочу, щоб 144 млн згоріли в муках». ¹⁵³

Фаталізм людей знаходить відображення в жартах. У виступах моделюється ядерний вибух, влучання ракет у власні домівки та висміюється ігнорування повітряної тривоги.

Степанисько: *«Кожен вечір закінчується тим, що я повертаюсь до коханої дівчини, міцно притискаю її до себе і тихо шепочу їй на вухо:*

*- Та не Й*бне він ядеркою. – Відвертаюсь до стіни. - Чи й*бне?*

І моя дівчина (позіхаючи):

*- Хай вже й*бнеь. Ця хата на Нивках не коштує 14 000»¹⁵⁴.*

У цьому жарті акцент зі смерті зміщується на невиправдано дорогу орендну плату за квартиру, і тим самим власна смерть стає менш важливою і увага переходить на більш прості, контрольовані речі (**захисна функція**).

Немонежина: *«Я залишилась у Києві. Це було моє свідоме рішення. Я хотіла бути в центрі подій, хотіла все бачити, тому на кожну сирену я біжу до вікна».* ¹⁵⁵

У такий спосіб на перше місце висувається цікавість побачити ракету на власні очі, а страх смерті відсувається на другий план, тим самим послаблюється (**захисна функція**).

Той же прийом використовує Настя Зухвала: *«Я парюсь за ядерку, але конкретно мене хвилює те, що після ядерки я можу вижити. Ну мені це взагалі не треба! Я не хочу розгрібати все те, що треба буде розгрібати після ядерного вибуху... Ну я і так не на піку ресурсу свого.»* ¹⁵⁶

¹⁵³ Підпільний Стендап, "Підпільний стендап у бункері – Випуск #1", 27:38.

¹⁵⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=Ew3qg5NqQjY&t=6s> Підпільний LIVE, "Сергій Степанисько - стендап про крейсер "москва" та дефіцит бензину", Youtube, відео, 13 жовтня 2022, 1:20, <https://www.youtube.com/watch?v=Ew3qg5NqQjY&t=6s>.

¹⁵⁵ Підпільний Стендап, "Підпільний стендап у бункері – Випуск #1", 26:40.

¹⁵⁶ Підпільний Стендап, "Настя Зухвала - сольний стендап концерт "Суцільні протиріччя"", Youtube, 14 квітня 2024, відео, 39:08, <https://www.youtube.com/watch?v=iSOg6A4lLqU&t=2s>.

Знову через зміщення акценту (в даному випадку, на розгрібання наслідків ядерного удару) страх смерті отримує другорядну роль, через що відбувається його послаблення.

Тимошенко: *«Ядерний удар. Я за нього не переживав, бо це смерть для багатих киян. Бо я не в центрі Києва живу... і до мене ядерна хвиля поки дійте, в неї буде 2 пересадки на метро... Кличко ще забудував усе, до мене лише об'їдки радіації дійдуть. Я на балкон вийду: – Кличко, навіть не пече! Де моя радіація?»*

Моя більш реалістична смерть – це іранський шахед. Що трошки сумно, бо ви чули, як вони працюють. Вони звучать, як найдешевша смерть. І це твоя, Антоха! Пакет стандарт!»¹⁵⁷

У цьому жарті відбувається когнітивна оцінка загрозової ситуації. Через зображення потенційної картини смерті, з'являється відчуття контролю над ситуацією і психіка намагається ухилитись від травматизації (**захисна функція**). Такі жарти є прикладом гумору шибениці, згідно з якими гумор перед обличчям лиха, загрози чи пригнічення є засобом утвердження власних відчуттів непереможності, контролю, панування чи перемоги над ситуацією.¹⁵⁸ Такий гумор стає надійним **захисним** механізмом, який дозволяє подолати страх і чм зменшити його вплив.

Когнітивну функцію можна розглянути на прикладі жарту Сергія Чиркова: *«Україна не може не перемогти, бо Україна – це держава, яка дивиться в майбутнє, а росія – це держава, яка дивиться в минуле. Усе найкраще в історії України ще станеться. Усе найкраще в історії росії вже відбулося. Наприклад, теракт в Беслані.*

Я розумію, ви напружились, але задумайтесь: 2004 рік, у школу йдуть діти 1997 року народження, зараз їм було б по 25 років, що є ідеальним віком для підписання контракту із збройними силами рф».¹⁵⁹

¹⁵⁷ Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - сольний стендап концерт "НА МЕЖІ"", Youtube, відео, 17 грудня 2023, 10:51, <https://www.youtube.com/watch?v=5MB-C1UXkEg&t=2166s>

¹⁵⁸ Obrdlik, ""Gallows Humor" - A Sociological Phenomenon".

¹⁵⁹ Підпільний Стендап, "Сергій Чирков - сольний стендап - "Онук мародера"", Youtube, відео, 18 вересня 2022, 25:44, <https://www.youtube.com/watch?v=kOh-J-psvr4&t=1617s>.

Властивість бачити ситуацію під іншим кутом при сприйнятті гумору - це когнітивний (розумовий) процес. Сергій пропонує альтернативну точку зору на теракт у Беслані. Перебудовує фрейм від трагедії до раціональної користі для України. І це дає можливість переглянути ситуацію й навіть змінити своє ставлення до неї (**когнітивна функція**). Окрім цього, відбувається **вивільнення** накопиченої агресії до росіян. Тобто жарт в першу чергу виконує **когнітивну функцію й функцію вивільнення**.

Також **когнітивна функція** працює й на рівні жарту, наприклад:

Кочегура: *«Взагалі для мене повномасштабна війна відчувається трохи як симуляція. Абсурдності багато. Я дивилася фільми, читала книжки і не думала, що війна – вона така. Типу є смерть, трагедія, жах, але ще і кальянні працюють.»*

Кочегура використовує два несумісні фрейми: жах війни й кальянні для створення невідповідності.

Зухвала: *«В українській мові не існує слова, яке б описало, що конкретно я відчуваю до росіян. Тому що казати, що я ненавиджу росіян, це все одно, що казати, що людина, яку госпіталізують з анафілактичним шоком, недолюблює горіхи».*¹⁶⁰

Зухвала накладає два фрейми для формування порівняння: Ненависть до росіян й алергія на горіхи. Жарт і Кочегури, і Зухвалої змушують шукати альтернативні варіанти розвитку чи опису події, а це є передумовою здорового мислення й творчого розв'язання проблем. А у випадку другого жарту ще і вивільняється накопичена агресія.

Свій сольний концерт «15 хвилин рафінованої люті» Зухвала починає з промови:

«Вдихніть поглибше й прислухайтеся до свого внутрішнього голосу. Що він вам каже?»

¹⁶⁰<https://www.youtube.com/watch?v=6NgieRAEDa0&t=474s> Підпільний Стендап, "Настя Зухвала - 15 хвилин рафінованої люті", 01:33.

- Й*бана, бл*дь, русня!!! Й*бана, русня! Еволюційна калюжа! Нація *бачів дітей і дідов!

Якщо я раптом висловилася недостатньо зрозуміло, я проясню свою позицію: Я ненавиджу руских. Усіх. І мертвих, і живих, і ненароджених. З граніту, з бетону, навіть якщо він намальований. Усіх.»¹⁶¹

Цей жарт також виконує **функцію вивільнення**. Накопичена агресія до росіян вивільняється через сміх, і таким чином глядач отримує полегшення, отже гумор виконує **функцію вивільнення і терапевтичну**. Окрім того, виконується **соціальна функція**: відбувається відокремлення «чужого», його уточнення та приниження (*І мертвих, і живих, і ненароджених. З граніту, з бетону, навіть якщо він намальований*).

Василь Байдак намагається описати, що відбувається з українцями під час повномасштабного вторгнення: *«Що наше життя зараз в повномасштабне вторгнення? Це коли ти засмучуєшся, читаєш у твітері, що пес Патрон помер. Потім ти радієш, коли ти читаєш, що це фейк. Потім ти бачиш, як лялька пса Патрона на Хрещатику пропонує з ним сфотографуватись і ти злишиєшся. Потім ти бачиш як діти б'ють цю ляльку і ти якось радієш. Потім ти читаєш новину, що пригожин подох і ти радієш. Потім ти читаєш, що це фейк і ти засмучуєшся. А потім ти читаєш, що це фейк фейку і радієш знову, при чому ти бачиш як лялька пригожина пропонує з ним сфотографуватись на Хрещатику і ти злишиєшся. Потім бачиш як діти її б'ють і ти доєднуєшся, теж радієш. Отримуєш масу задоволення. І потім якісь дні народження. Потім обстріли... і ось так от... і все... я думаю, чи є якась цитата, яка б дуже гарно, поетично, емко описувала моє життя в повномасштабне вторгнення. І я знайшов цю фразу, яку мама часто говорила мені в дитинстві. Це фраза – Справ, перд*в, з гори летів».*¹⁶²

¹⁶¹ Там само, 00:44.

¹⁶² Підпільний Стендап, "Василь Байдак – «Довільно-Хаотичне» сольний стендап концерт 2023", Youtube, відео, 28 грудня 2023, 10:48, <https://www.youtube.com/watch?v=N5iXCXArIq&t=3307s>.

В цьому жарті, хоч і через досить прості речі (трагедія України набагато більша ніж смерть пса Патрона) продемонстровано постійні емоційні коливання українців. І через останню фразу відбувається *вивільнення* емоцій, які знаходяться в надлишку.

Під час повномасштабного вторгнення коміки не жартують на тему військових, адже в стендапі важливо жартувати над власним досвідом. Цивільні мають відчуття сорому й провини, що роблять недостатньо, у той час, як військові ризикують життям заради миру в країні. Таким чином, ця тема стає табуованою для цивільних. Проте військовий стендап-комік Сергій Ліпко знайомить цивільних з військовим життям через жарти. Він розповідає, що для нього військова форма - це відповідальність, і він часто ставить собі питання, чи не паплюжить його вчинок гідність військовослужбовця (наприклад, їзда на самокаті у формі). Ліпко ділиться досвідом перебування в покинутих будинках і спробах встановити по предметах історію життя людей; відчуттями, коли бачить, що цивільні забувають про війну; описує свої думки під час обстрілів та розповідає, що на війні вони з побратимами постійно жартують.¹⁶³ Таким чином, Ліпко ніби знімає табу з теми військових і залучає до неї глядача, а в глядача відбувається *вивільнення* накопичених і витіснених думок.

Коміки часто виступають перед військовими іноді навіть на передовій. Такі виступи мають терапевтичну дію та виконують рекреаційну функцію, адже вони відволікають, розважають та підіймають бойовий дух та зменшують стрес і тривогу. Окрім того, Василь Байдак зазначає, що всі зараз сконцентровані на тому, щоб допомагати ділом. Але на передовій він відчув, що треба допомагати словом, тому що важливо тримати зв'язок, щоб військові відчували підтримку. Тобто, окрім терапевтичної функції, такі виступи позитивно працюють на єдність усередині групи, адже члени групи солідаризуються, намагаються краще зрозуміти Своїх, та надати необхідну підтримку. Байдак зазначає, що навіть коли

¹⁶³<https://www.youtube.com/watch?v=O5mifB9gv9o&t=12s> Підпільний Стендап, "СЕРГІЙ ЛІПКО - СОЛЬНИЙ СТЕНДАП КОНЦЕРТ НА "СЦЕНІ Б"", Youtube, відео, 10 грудня 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=O5mifB9gv9o&t=12s>.

виступ пройшов невдало, все одно військові підтвердили, що він відколікав військових від повсякденних справ і давав змогу перемикнути на інші думки.¹⁶⁴ Таким чином, гумор став способом відпочити від звичного життя й виконав *рекреаційну функцію* зокрема.

Коміки переглядають історію й розвиток української культури. Зокрема Фелікс Редька у «Стендапі в бомбосховищі» підіймає питання історії: «Ми маємо добре попрацювати над своєю історією. Наші історики критично недопрацьовують. По-перше, для того, щоб росіяни перестали привласнювати собі заслуги наших князів, ми маємо всім князям поміняти імена. Бо як вони зараз називаються – Володимир Великий, Ярослав Мудрий – якісь репери. Треба, щоб був Володимир Іванісюк, Ярослав Лежаченко... Князі в нас круті взагалі. Чого вартий лише Ярослав Мудрий. Це людина, яка за великим рахунком, перша штовхала нас в напрямку Європи всіма можливими способами... Тому що він дітей по Європі як флаєри роздавав».¹⁶⁵

Антон Тимошенко розповідає у виступі: «Мама каже: «Ой, ты знаешь, а мне Украина всегда нравилась... Ну что сказать, гены». А я живу в світі, де мама з росії і родичі всі з росії. На цьому історія для мене завершена. І я такий: Які гени?...Вона каже: Мне рассказывала бабушка, что наша прапрабабушка жила в Украине, и когда-то с семьёй их переселили в Воронежскую область, обменяв на двух собак породистых».¹⁶⁶ Ця жахлива історія знаходиться на перетині особистого і загальносуспільного, адже вона чудово демонструє долю українського народу під час панування росії.

Мовне питання стає ще більш актуальним, але його майже не підіймають в Stand up Battle club, адже це Львівський клуб, а для Львова мовне питання не є близьким, оскільки на заході країни не було такої події, як масова українізація. Проте резидентка цього клубу, Валерія Михайлова, – харків'янка, яка після

¹⁶⁴ https://www.youtube.com/watch?v=OQ3Rvd_ZyNE Підпільний Стендап, "ПІДПІЛЬНІ РОЗГОНИ #9", Youtube, 18 червня 2023, відео, 49:20, https://www.youtube.com/watch?v=OQ3Rvd_ZyNE.

¹⁶⁵ Фелікс Редька, "Стендап в бомбоубежище. Фелікс Редька", Youtube, відео, 24 березня 2022, https://www.youtube.com/watch?v=FrPt_lyXhCE&t=544s.

¹⁶⁶ Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - сольний стендап концерт "НА МЕЖІ"", 01:28.

вторгнення переїхала у Львів, у своєму виступі торкається мовного питання: «У мене є мала, їй близько п'яти, і вона іноді не хоче в побуті розмовляти українською. Тому я придумала такий лайфгак: якщо я з нею просто розмовляю або хвалю – я роблю це українською. А п*здюль завжди даю російською. І суть не в тому, щоб то якимось допомагало, просто, коли я починаю злитись і перестаю себе контролювати, я автоматично перехожу на російську. Російська – то є реальна мова ворожнечі, в усіх сенсах».¹⁶⁷

Антон Тимошенко називає себе амбасадором мовного питання і у виступі «На межі», звісно, торкається цієї проблеми: «Я сам перейшов на українську місяці за три до повномасштабки. Я згадував, а чого я раніше не переходив... Я колись вибрав російську, мені російською зручно. Україна ж вільна країна... і так я собі жив. Ліберальна концепція. А потім я почав думати вибрав російську. А як це було?... Я жив в Нікопольському районі, село Приміське, російська мова була усюди, українська мова була на уроках української мови... Так, а я між чим вибрав? Між російською і «це треба щось учить ще»... Це є не вибір. Вибір робиться між альтернативно рівним... Вибір з одного – це не вибір. Для росіянина вибір з одного – це вибір, звичайно... Якщо ви кажете, що вибрали російську мову не знаючи і не практикуючи українську, це теж саме, що прийти в школу в сьомому класі і сказати, що цей одяг сам вибрали».¹⁶⁸ Таким чином, комік звертається до важливого аргументу російськомовних українців («Україна - вільна країна, можу розмовляти будь-якою мовою») і пропонує поглянути на ситуацію під іншим кутом (**когнітивна функція**).

У Фелікса Редьки відбувся конфлікт з глядачами під час виступу у Львові через мову. Редька починає стендап з того, що більшість сумчан до повномасштабного вторгнення спілкувались російською мовою, але ситуація змінюється і комік просить від україномовних людей терплячості і підтримки замість «Скільки ще має впасти бомб, щоб ви заговорили українською». Фелікс

¹⁶⁷ STAND UP Battle Club, "Валерія Михайлова та Макс Лопактін", Youtube, відео, 21 жовтня 2022, 02:00, <https://www.youtube.com/watch?v=fUgtGV4dPkM&t=11s>.

¹⁶⁸ Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - сольний стендап концерт "НА МЕЖІ"", 55:22.

каже, що так і хочеться сказати – 4. Після чого глядачі зазначають, що це не смішно, і українці мають говорити українською мовою. На що комік починає пояснювати, що російська мова не була вільним вибором людей, які народились на сході, а є наслідком історичних обставин. І наводить приклад, що бабусі забороняли гуляти біля одного будинку, тому що там жила жінка, яка з'їла свою дитину під час Голодомору. Можна зробити висновок, що Фелікс підкреслює активне знищення українців і українського на сході країни, і те, що схід є російськомовним – це і спосіб самозбереження за часів російської імперії і СРСР, і наслідок вдалої антилюдської політики росії.¹⁶⁹

Стендапери постійно працюють з поверхнею сьогодення. Вони активно реагують на актуальні події та новини. Так Тимошенко («На межі») темою жарту обирає суд над Коломойським. «Наталія Мосійчук приїхала і, цитата, моя улюблена: *“Коломойський не буде вкриватись картою ковдрою і не буде звозити масовку в зал суду”*. Так а ти хто?»¹⁷⁰ Таким чином Тимошенко засуджує підтримку Коломойського і висміює ведучих, які приїхали в зал суду, щоб захищати олігарха.

В цьому ж концерті комік проголошує: *«Українці, я вважаю, найсміливіша нація. Українці не бояться нічого: ні ракет, ні шахедів, ні напасти бухим на поліцейського в Дніпрі... Трагічна історія, суспільство розділилося. Одні вважають, що правильно, що завалили це п'яне бидло, інші вважають, що треба було завалити його подругу. Там ще й діти були, але дітей не берем в розрахунок. Хіба поліцейські стріляли в дітей в Дніпрі? Ну ви шо! Інша справа Переясів-Хмельницький. Там дітям краще бути обачними»*¹⁷¹. Таким чином Тимошенко рефлексує над конфліктом між поліцейськими і п'яним водієм, в наслідок якого останнього застрелили і одночасно псевдонормалізує вбивство поліцейськими вже раніше згаданого п'ятирічного Кирила Тлявова. Тобто комік привертає увагу

¹⁶⁹ Фелікс Редька, "Конфлікт з глядачами на стендапі. Фелікс Редька.", Youtube, відео, 1 лютого 2023, XXXX, <https://www.youtube.com/watch?v=GINuCVYJZS8>.

¹⁷⁰ Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - сольний стендап концерт "НА МЕЖІ"", 20:40.

¹⁷¹ Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - сольний стендап концерт "НА МЕЖІ"", 03:44.

до трагедії, в якій ніхто не покараний і суспільство не реагує на бездіяльність правоохоронних органів.

Тимошенко чіпає тему світової підтримки України і зазначає, що вона зрозуміла, тому що «ця війна наймасштабніша в сучасній історії, де очевидно де біла сторона, де чорна. Дуже важко про*батись, якщо ти не Угорщина, звичайно»¹⁷². Тим самим комік висміює Угорщину з її проросійськими поглядами.

Отже, відбувається висміювання споживання російського контенту. Своїм гумором стендапери допомагають аналізувати реальність, сприяють підвищенню обізнаності населення та спонукають людей розв'язувати важливі соціальні проблеми.

Але, окрім цього, стендап дає змогу розслабитися й відволіктися від суворой дійсності, тобто виконує *рекреаційну функцію*. Навіть у часи війни коміки генерують велику кількість позитивного гумору, що розважає та відволікає. Стендапери сміються над побутом і повсякденним життям. Наприклад, Вадим Дзюнько ділиться досвідом знайомства в Тіндері: «Я познайомився на Тіндері з одною дівчинкою, цей метч у нас відбувся. Я питаю: "Що ти робиш?" Вона каже: "Я в теробороні на блокпості стою". А я в цей момент просто вафлю їм... язик попик чаєм...»¹⁷³

Олександр Дмитрович випускає сольник «Я став батьком під час війни», де розповідає про підготовку до народження дитини, відносини з дружиною, пологи і батьківство.¹⁷⁴

Тимошенко жартує на прості, але багатьом знайомі теми: «Я собі купив прапор не так давно...Хочу відчути себе більше українцем і тепер боюсь його відкрити. А якщо відкрию прапор і випадкаю прапор? Це потім прати прапор?

¹⁷² Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - сольний стендап концерт "НА МЕЖІ"", 35:28.

¹⁷³ STAND UP Battle Club, "ВАДИМ ДЗЮНЬКО - про дівчину на блокпості", Youtube, відео, 17 липня 2022, 01:48, <https://www.youtube.com/watch?v=i7Dh2DShU-E>.

¹⁷⁴ STAND UP Battle Club, "Я СТАВ БАТЬКОМ ПІД ЧАС ВІЙНИ | Олександр Дмитрович", Youtube, відео, 29 червня 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=Uq1eU1h8HcE>.

А на якому режимі? Я не знаю. Швидкий – неповага. Делікатний... Бавовна! Точно!»¹⁷⁵

Кочегура також ділиться своїм досвідом роботи під час війни: *«Пам'ятаєте Пелосі летіла в Тайвань? І всі думали, що буде Третя світова. І всі думали, що значить не треба працювати на завтра і не написали статтю... Я не думала, що я колись прокинусь розчарована, що Третя світова війна не почалась».¹⁷⁶*

Гумор може виконувати всі функції одночасно, проте у всі часи головна задача гумору розважити і відволікти – тобто **рекреаційна функція**. Через страх смерті також домінуючими функціями стають **захисна і вивільнення**. Знецінення ворога, чорний гумор, гумор шибениці створюють ілюзію контрольованості та зменшують відчуття небезпеки, а з тим стає ефективним захисним механізмом. Накопичена енергія через агресію й табування певних тем вивільняється завдяки гумору й дає відчуття полегшення. Також гумор формує сприятливий соціальний клімат всередині групи, зміцнює зв'язки, підтримує моральний дух, отже, допомагає легше долати складності (**соціальна функція**). Гумор створює ілюзорний світ, де ворог не страшний, проблеми не такі великі, а повсякденні речі теж мають значення. Таким чином, гумор стає формою ескапізму, дозволяє забути на деякий час про повсякденні страхи й проблеми, і, таким чином, виконує **рекреаційну функцію**. **Терапевтична** дія гумору присутня в гуморі й сьогодні, проте свою більшу ефективність вона зможе проявити по закінченню формування травми, адже поки не закінчилась війна, травма набирає своєї ваги. Але зняття стресу, зменшення тривожності та отримання полегшення є терапевтичними і зараз. Через жарти над травмами й страхами відбувається їх подолання, чи принаймні глядач дістає полегшення. Гумор сприяє зменшенню негативних емоцій, які українці відчувають щодня, дає змогу отримати задоволення, попри негативні афекти, він пригнічує їх розвиток.

¹⁷⁵ Підпільний Стендап, "Антон Тимошенко - "Жартую" | Сольний стендап концерт 2022", Youtube, 20 листопада 2022, відео, 28:07, <https://www.youtube.com/watch?v=z4qwwORbHwU&t=679s>

¹⁷⁶ Підпільний Стендап, "Аня Кочегура - Сольний стендап концерт - "На часі", Youtube, відео, 6 листопада 2022, 50:00, <https://www.youtube.com/watch?v=7aGf2bL9AIQ>.

На відміну від негативних емоцій, які мають властивість звужувати фокус уваги і спонукають до певних дій, позитивні емоції розширюють сферу фокуса уваги індивіда, дозволяють більш творчо вирішувати проблеми й розширити діапазон варіантів поведінкової реакції, а також створити фізичні, інтелектуальні та соціальні ресурси, доступні індивіду боротися з життєвими викликами. Емоції, такі як веселість, є формою адаптації, яка сприяє як психічному, так і фізичному здоров'ю.¹⁷⁷

Під час війни події стрімко розвиваються й жарти швидко втрачають свою актуальність. Ненависть до росіян вже не додає енергії. Уся накопичена ненависть була вивільнена в перший рік після вторгнення. Тепер жарт має бути більше вишуканим. Висміювання "русні", повітряних тривог чи сповіщень ДСНС – уже застарілі об'єкти присмішок. Зараз комедія будується здебільшого на світосприйнятті того, як війна вже змінила українців, які зміни відбуватимуться надалі та яке майбутнє чекає Україну. З адаптацією людей до умов життя під час війни побутові жарти, теми взаємин, релігії тощо повертають свою пріоритетність. Трапляються випадки, коли об'єктами жартів стають члени групи. Інколи такі жарти мають виховну мету (наприклад, висміювання російської мови й людей, які споживають російський контент), а інколи вони є просто результатом невдалої спроби розсмішити трансляцією світобачення коміка, яке не співпадає з глядачем. Наприклад, Олександр Сас пожартував: *"Які будуть війська в жіночій армії? Перше, що спадає на думку, це горлові війська. Знаєте, що вони робитимуть? Вони будуть кричати "в атаку", а потім йти с*сати. Усю душу ворога... А ще буде підрозділ "яжматерів". Дівчаткам в армії не потрібна буде рація. Знаєте, чому? Вони по місячних збиратимуться, синхронізуватимуться по місячних."* Такий гумор демонструє патріархальну систему цінностей коміка й зневагу до жінок-військовослужбовиць. Цей жарт був засуджений суспільством у соцмережах, а комік зазнав кенселінгу.

¹⁷⁷ Barbara L. Fredrickson, "What Good Are Positive Emotions?", *Rev Gen Psychol* 2, № 3 (1998): с. 304.

Коміки зазначають, що після початку вторгнення вони намагались розвантажити, відволікти та заспокоїти аудиторію. Зараз однією з задач стендапу стало повернути глядача до реальності, у якій війна триває, і кожен громадянин має бути залучений до боротьби за перемогу.

Отже, після повномасштабного вторгнення в стендапі змінились теми й об'єкти гумору, набув популярності чорний гумор. Стендап став не тільки формою розваг, а й способом подолати психологічне навантаження під час війни, інструментом для підняття бойового духу військових та підтримки морального стану цивільних. Проте тема трансформації української стендап-комедії після повномасштабного вторгнення росії в Україну, як і тема української стендап-комедії загалом, потребує подальших досліджень.

ВИСНОВКИ

У роботі було досліджено історію гумору, починаючи від перших зафіксованих жартів, комедій Аристофана й до сучасного стендапу. Дослідження гумору в приматів дозволяють припустити, що гумор виник набагато раніше, ніж перші жарти, які знаходять науковці. З розвитком ділянок мозку, які відповідають за когнітивні процеси, відбулось його ускладнення та формування у вербальній формі. Перший зафіксований сплеск гумору відбувся ще в Стародавній Греції з появою комедійних постановок. Гумор з побуту перейшов у святкові гуляння,

театр, літературу. У ХХст. розвиток технологій сприяв поширенню гумору, адже тепер він транслюється і по радіо, і на телебаченні, і в мережі «Інтернет». Гумор невинно розвивався, отримував нові форми й зміст, які відповідали соціокультурному середовищу.

Було розглянуто теоретичні надбання в дослідженнях гумору, зокрема естетичні категорії гумору: доброзичливий гумор, сарказм, іронія, постіронія й метаіронія, та їх особливості. Також в роботі представлені чотири теорії гумору: теорія переваги, теорія розрядки (полегшення), теорія невідповідності й соціальна теорія Бергсона. Ці теорії розглядають гумор під різними кутами. Так теорія переваги стверджує, що гумор будується на усвідомленні переваги над іншими та висміюванні недоліків; за теорією розрядки в результаті гумору відбувається вивільнення накопиченої нервової енергії, зокрема сексуальної та агресії; теорія невідповідності концентрується на когнітивному аспекті гумору – сміх виникає внаслідок порушення очікувань; соціальна теорія Бергсона розглядає гумор як механізм соціальної корекції, завдяки якому відбувається виправлення девіантної поведінки та формування цінностей спільноти.

У межах роботи було виведено шість функцій гумору: соціальна, захисна, терапевтична, когнітивна, функція розрядки та рекреаційна. Соціальна функція забезпечує покращення клімату в середині спільноти та покарання девіантної особи чи виключення Чужого. Захисна функція допомагає уникнути травми, подолати страх і тривогу. Терапевтична функція працює з вже наявними травмами та сприяє їх подоланню чи принаймні полегшує їх. Когнітивна функція залучає когнітивні здібності до сприйняття гумору, розвиває творче мислення та дозволяє поглянути на ситуацію під новим кутом. Завдяки функції розрядки відбувається вивільнення надлишкової нервової агресії, що приносить почуття полегшення й знімає напругу. Рекреаційна функція дає змогу відволіктись і відпочити від повсякденного життя.

Метою роботи було дослідити функції гумору під час війни на прикладі української стендап-комедії. Для цієї задачі також була розглянута історія стендапу загалом і українського зокрема. Починаючи з комедійних лекцій

Артемуса Уорда і Марка Твена та конферансьє менестрелів, стендап формувався як окремий жанр. Своїх чіткіших обрисів він набув у 1930-х роках з переходом коміків з водевілей до нічних клубів. У цей же час жанр отримав свою назву – «стендап». Розвиток технологій сприяв популяризації стендапу і виводив цей жанр на новий щабель. Так важливу роль у розвитку стендап-комедії відіграло телебачення, а пізніше – інтернет. Культурне середовище та історичні події в 60-х роках знайшли відображення у стендапі й започаткували соціально-політичний стендап «нової хвилі», який залишається актуальним і сьогодні.

Хоча стендап – жанр запозичений, у роботі була зроблена спроба віднайти його пращурів у конферансі кабаре й театрів, а згодом у читаннях гуморесок. Перший стендап-аналог («Comedy Club Ukraine») вийшов на телебаченні в 2006 році. Історія стендапу, у найбільш точному його розумінні, починається в 2012 році, коли проходить перша стендап-вечірка. З того часу відбувається формування комедійної сцени, створюються стендап-клуби, кількість стендап-коміків зростає, як і кількість шанувальників жанру. Спочатку коміки жартували на прості теми, не вдавались до гострих питань і провокацій. Проте з кінця 2018 року все частіше звучить соціально-політичний стендап. Коміки розширюють проблематику й заглиблюються в культурний контекст. На пандемію COVID-19 стендапери реагують актуальними жартами. Після повномасштабного вторгнення відбувся сплеск популярності стендап комедії, адже гумор стає найкращим способом підтримки ментального здоров'я. Коміки активно висміюють і знецінюють ворога, що зменшує страх(захисна функція), дає вихід агресії (функція вивільнення), та відмежовує свого від чужого (соціальна функція). Популярним стає чорний гумор, який окрім ворога, часто направлений на себе. Чорний гумор виконує захисну функцію. Коміки аналізують свій досвід війни, який близький кожному українцю, але часто пропонують поглянути на ситуацію під новим кутом. Таким чином, гумор виконує когнітивну функцію і дозволяє переоцінити ситуацію. Через вивільнення енергії від травми відбувається терапевтична дія гумору. Окрім того, гумор працює на біологічному рівні й зменшує рівень гормону стресу – кортизолу. У перші місяці вторгнення

стендап став чудовим способом відволіктись від навколишніх жахів і власної тривоги, адже він створював паралельну реальність, у якій ворог не страшний, а проблеми не такі вже й великі та складні (рекреаційна функція).

До повномасштабного вторгнення основною функцією гумору була розважальна (*рекреаційна*). З розвитком жанру ваги набирає *соціальна функція* гумору, яка формує цінності спільноти та створює позитивну атмосферу в середині неї. *Когнітивна й функція вивільнення* працюють на рівні окремих жартів, проте вони не є характерними для стендапу загалом. Більш виражена *захисна й терапевтична* функція з'являються під час пандемії COVID-19. Після повномасштабного вторгнення *рекреаційна функція* розділила свою першість з *захисною та функцією вивільнення*, проте не менш важливою стала соціальна функція, яка надалі набирає своєї ваги. *Терапевтична* дія гумору має попит для подолання сформованих травм. *Когнітивна функція*, попри останнє місце, все ж порівняно зросла завдяки необхідності переосмислити події, що відбуваються з українцями.

Отже, стендап став новим культурним феноменом після повномасштабного вторгнення. Сплеск його популярності демонструє потребу українців у гуморі, адже гумор є як важливим механізмом подолання, так й інструментом для соціальних коментарів, стійкості та солідарності. Стендап має важливий культурний вплив на формування спільноти, адже коміки транслюють цінності, переглядають історію й культуру. Завдяки стендап-комедії сучасна культура отримує важливу площину для емоційного та рефлексивного взаємодії між публічним світом та приватними сферами. Проте тема функцій гумору під час війни потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко, Тетяна Петрівна. "Речевої акт иронии в англійском языке (на матеріалі художественной літератури XVI и XX веков)". Дис. канд. філол. наук, Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна, 2002.
2. Блинова, Ірина, та Алла Зернецька. "Гумор як різновид комічного: Критерії виокремлення, теорії реалізації і засоби вираження". *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського* 2, № 71 (2021): 35–43.

3. Габідулліна, Алла Рашатовна, та Марина Володимирівна Жарикова. *Лінгвістична природа гумору*. Слов'янськ: Б. І. Маторіна, 2021.
4. Калита, Оксана. *Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ – початок ХХІ століття)*. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013.
5. Києнко, Ірина Олександрівна. *Сучасний англійський комічний роман*. Київ: Наукова думка, 1993.
6. Коваль, Зіновій. "Гумор та сатира як механізми стійкого інформаційно-психологічного впливу". *Актуальні проблеми державного управління* 2, № 81 (2020): 45–49.
7. Ковбасенко, Юрій Іванович. *Антична Література. Навч. посібник*. 2-ге вид. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012.
8. Смаджа, Ерік. *Сміх. Біологія, психіка, культура*. Київ: Ніка-Центр, 2017.
9. Франкл, Віктор. *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі*. Харків: КСД, 2020.
10. Шпортун, Оксана Миколаївна. "Дослідження та використання гумору в психотерапії". *Науковий вісник Херсонського державного університету* 1, № 2 (2016).
11. Aristotle. *The Basic Works of Aristotle*. Редактор R. McKeon. New York: Random House, 1941.
12. Baldick, Chris. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
13. Becker, Ernest. *The Denial of Death*. New York: Free Press, 1973.
14. Bergson, Henri. *Laughter*. Редактор Wylie Sypher. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1956.
15. Borum Chattoo, Caty, та Lauren Feldman. *A Comedian and an Activist Walk into a Bar*. Oakland: University of California Press, 2020.
16. Breton, André. *Anthology of Black Humour*. Перекладач Mark Polizzotti. London: Telegram, 2009.
17. Brodie, Ian. *In a Vulgar Art: A New Approach to Stand-Up Comedy*. Mississippi: The University Press of Mississippi, 2014.

18. Coulson, Seana. *Semantic Leaps: Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction*. New York: Cambridge University Press, 2000.
19. Darwin, Charles Robert. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*. NEW YORK AND LONDON: D. APPLETON AND COMPANY, 1915.
20. Dewey, John. "The Theory of Emotion". *Y Psychological Review*, 553–69. 1894.
21. Dziemidok, Bohdan. *O głównych formach komizmu*. Lublin: Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne 16, 57-91, 1961.
22. Federman, Wayne. *The History of Stand-Up : From Mark Twain to Dave Chappelle*. Independent Artists Media, 2021.
23. Fredrickson, Barbara L. "What Good Are Positive Emotions?" *Rev Gen Psychol* 2, № 3 (1998): 300–319.
24. Freud, Sigmund. "Humor". *Y The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 160–66. London: Hogarth press, 1970.
25. —, Sigmund. *Jokes and Their Relation to the Unconscious*. Перекладач James Strachey. New York: Penguin, 1974.
26. Hobbes, Thomas. *Leviathan*. New York: Penguin, 1982.
27. Kierkegaard, Søren. *The Sickness Unto Death*. Princeton: Princeton university press, 1980.
28. Lazarus, Richard S., та Susan Folkman. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer, 1991.
29. Lefcourt, Herbert M. *Humor: The Psychology Ofliving Buoyantly*. New York: Kluwer Academic, 2001.
30. Martin, Rob. *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. Elsevier Academic Press, 2007.
31. Mithen, Steven. *The Prehistory of Mind*. London: Thames and Hudson, 1996.
32. Morreall, John. *Comic Relief: A Comprehensive Philosophy of Humor*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2009.
33. Nesteroff, Kliph. *The Comedians: Drunks, Thieves, Scoundrels, and the History of American Comedy*. New York: Grove Press, 2015.

34. Obrdlik, Antonin J. "'Gallows Humor' - A Sociological Phenomenon". *American Journal of Sociology* 47, № 5 (1942): 709–16.
35. Olah, Andrew R., Janelle S. Junkin, Thomas E. Ford та Sam Pressler. "Comedy Bootcamp: Stand-Up Comedy as Humor Training for Military Populations". *Humor* 35, № 4 (2022): 587–616.
36. Plato. *The Collected Dialogues of Plato*. Перекладачі Е. Hamilton та Н. Cairns. Princeton: Princeton University Press, 1978.
37. Quirk, Sophie. *Why Stand-Up Matters: How Comedians Manipulate and Influence*. London: Bloomsbury Methuen Drama, 2015.
38. Spencer, Herbert. *On the Physiology of Laughter*. London: Dent, 1911.
39. Wilson, Glenn. *Psychology for Performing Artists: Butterflies and Bouquets*. London: Jessica Kingsley Publisher, 1944.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

40. "Біографія Остапа Вишні". lib.com.ua. <https://lib.futurum.today/uk/author/vishnia-ostap/biography/>.
41. Ільїна, Юлія Юріївна, та Анастасія Петрова. "Використання гумору як механізму психологічного захисту особистості для підвищення якості життя". ЕЛЕКТРОННИЙ РЕПОЗИТАРІЙ Національного університету цивільного захисту України, 29 листопада 2019. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/9936>.
42. Зленко, Григорій Дем'янович. "Алексеев Олексій Григорович". ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ, 2001. <https://esu.com.ua/article-43698>.
43. "Правила безпеки під час війни: інформація для підлітків". unicef. Дата звернення 25 травня 2024. <https://www.unicef.org/ukraine/documents/teenagers-safety-war-rules>.
44. Сердюк, Маша. "«Несмешных комиков не бывает». Андрей Шабанов об украинском юморе и развитии стенд-апа". bit.ua/, 18 жовтня 2019. <https://bit.ua/2019/10/shabanov-interview/>.

45. Славінська, Ірина, та Юлія Вебер. "Настя Зухвала: «Ми бідкалися, що ніяк не вдається зробити свій телепроект. Але виявилось, що це було на краще»". The Ukrainians, 29 січня 2024. <https://theukrainians.org/nastia-zukhvala/>.
46. "Стендап коміки та комікеси". Фарс. Дата звернення 25 травня 2024. <https://fars.com.ua/artists>.
47. Цимбал, Ярина. "«Це Харків, крихітко!»: улюблені мюзикли двадцятих". Український тиждень, 29 січня 2016. <https://tyzhden.ua/tse-kharkiv-krykhitko-uliubleni-miuzykly-dvadtsiatykh/>.
48. "35 Powerful Elizabethan and Jacobean Playscripts". Theatre Links, 24 жовтня 2023. <https://theatrelinks.com/elizabethan-and-jacobean-playscripts/>.
49. "5 of the Oldest Jokes in History". History Facts. Дата звернення 25 травня 2024. <https://historyfacts.com/arts-culture/article/5-of-the-oldest-jokes-in-history/>.
50. "Black Humour". Britannica. <https://www.britannica.com/topic/black-humor>.
51. "Cynical". Merriam-Webster. Дата звернення 25 травня 2024. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cynical>.
52. Davis, Jessica Milner. "Humour and Its Cultural Context". Reserch Gate, липень 2013. https://www.researchgate.net/publication/299781593_Humour_and_its_cultural_context.
53. "Different Styles of Stand-Up Comedy". Comedy Mille, 18 липня 2022. <https://www.comedyville.ca/styles-of-stand-up-comedy/>.
54. "History of British Comedy". Comedy Carnival, 24 листопада 2023. <https://comedycarnival.co.uk/history-of-british-comedy/>.
55. "The History of Medieval Comedy". Big Belly. Дата звернення 25 травня 2024. <https://bigbellycomedy.club/history-of-comedy/medieval-comedy/>.
56. "Humor". Oxford Learners Dictionaries. Дата звернення 25 травня 2024. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/humor_1.
57. "Humoral Theory". CURIOSity Collections. Дата звернення 25 травня 2024. <https://curiosity.lib.harvard.edu/contagion/feature/humoral-theory>.

58. "Irony, Post-Irony, Meta-Irony — What It Is, Essence, Types, and Examples. Definition & Meaning." What&How. Дата звернення 25 травня 2024. https://what-and-how.net/what-is-irony-post-irony-meta-irony#google_vignette.
59. Konstantakos, Ioannis. "A Brief History of Humour and Comedy in Greece, From Antiquity to Modern Times. Notes for a Televised Interview." Academia, 2017. https://www.academia.edu/42711104/A_brief_history_of_humour_and_comedy_in_Greece_from_antiquity_to_modern_times_Notes_for_a_televised_interview?sm=b.
60. LaBarbara, Jane Metters. "Discovering World War I at the History Center, Part 4: The Elsie Janis Memorabilia Collection". West Virginal University, листопад 2018. <https://news.lib.wvu.edu/2018/11/09/discovering-world-war-i-at-the-history-center-part-4-the-elsie-janis-memorabilia-collection/>.
61. Laumer, Isabelle, S. L. Winkler, F. Rossano та E. A. Cartmill. "Spontaneous Playful Teasing in Four Great Ape Species". THE ROYAL SOCIETY PUBLISHING, 14 лютого 2024. <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rspb.2023.2345>.
62. "Laughing Is Good for Your Mind and Your Body – Here’s What the Research Shows". The Conversation. Дата звернення 25 травня 2024. <https://theconversation.com/laughing-is-good-for-your-mind-and-your-body-heres-what-the-research-shows-145984>.
63. "THE LEGACY OF BOB HOPE". The National World War II Museum. Дата звернення 25 травня 2024. <https://www.nationalww2museum.org/visit/exhibits/traveling-exhibits/so-ready-laughter-legacy-bob-hope>.
64. McDonald, Paul. "The World's Ten Oldest Jokes Revealed". University of Wolverhanton, 1 серпня 2008. <https://www.wlv.ac.uk/news-and-events/latest-news/2008/august-2008/the-worlds-ten-oldest-jokes-revealed.php>.
65. Mayer, Johanna. "The Origin of the Word ‘Humor’". Science Friday, 5 березня 2019. <https://www.sciencefriday.com/>.
66. Norris, Joz. "Absurdist Comedy Is Uniquely Brilliant at Conveying Human Pain". Psyche, 26 лютого 2024. <https://psyche.co/ideas/absurdist-comedy-is-uniquely-brilliant-at-conveying-human-pain>.

67. Owen, Andy. "How Dark Can Humour Be?" The Critic, 1 квітня 2024. <https://thecritic.co.uk/how-dark-can-humour-be/>.
68. "Philosophy of Humor". Stanford Encyclopedia of Philosophy, 20 жовтня 2020. <https://plato.stanford.edu/entries/humor/>.
69. Polimeni, Joseph. "The First Joke: Exploring the Evolutionary Origins of Humor". Sage Journals Home, 2006. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/147470490600400129>.
70. "A Priest, a Minister, and a Rabbi Walk Into a Bar . . ." Be Your Own Best Coach, 15 квітня 2021. <https://www.beyourownbestcoach.com/resources-announcements/a-priest-a-minister-and-a-rabbi-walk-into-a-bar->.
71. "Restoration Comedy". Study Smarter. Дата звернення 25 травня 2024. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english-literature/literary-devices/restoration-comedy/>.
72. "Scornful". Merriam-Webster. <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/scornful>.
73. Swaminath, G. "‘Joke's a Part’: In Defence of Humour". National Library of Medicine, 2006. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2932988/>.
74. "Types of Stand Up Comedy". Comedy Carnival, 24 листопада 2023. <https://comedycarnival.co.uk/types-of-stand-up-comedy/>.
75. Yan, Hong Chu. "Meta-Irony: How It Works, How It's Used and How It Helps". Medium, 17 липня 2022. <https://hongchuyan.medium.com/meta-irony-how-it-works-how-its-used-and-how-it-helps-5390875af970>.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

76. васьиль байдак. "Василий Байдак - Альтернативный стендап "Шоу имени Энди Кауфмана" (feat Александр Сердюк)". Youtube, відео, 1:27:17. 7 жовтня 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=tjwXl7u5yAk&t=4577s>.
77. ——. "Василий Байдак «Дядя Вася» - Сектант Чонси/ 2013". Youtube, відео, 10:57. 14 листопада 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=ZP57hcWF114&t=20s>.

78. ГРУНТ. "Стендапер Байдак: Щегель, мільйони на ЗСУ, комедія в час війни // ПОГЛЯД". Youtube, відео, 45:37. 21 березня 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=NJ5poIvNSmY&t=604s>.
79. Інді-Стендап. "перуз — «войнов» — сольний стендап концерт". Youtube, відео, 40:45. 6 квітня 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=DG49oe24Avk&t=972s>.
80. Підпільний Стендап. "Аня Кочегура - Сольний стендап концерт - "На часі"". Youtube, відео, 56:43. 6 листопада 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=7aGf2bL9AIQ>.
81. ———. "Антон Тимошенко - "Жартую" | Сольний стендап концерт 2022". Youtube, 20 листопада 2022. Відео, 36:25. <https://www.youtube.com/watch?v=z4qwwORbHwU&t=679s>.
82. ———. "Антон Тимошенко - сольний стендап концерт "НА МЕЖІ"". Youtube, відео, 1:35:23. 17 грудня 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=5MB-C1UXkEg&t=2166s>.
83. ———. "Антон Тимошенко - "Проповідь для антивакциноваторів"". Youtube, відео, 13:25. 11 листопада 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=E1i3ob0qChM&t=648s>.
84. ———. "Антон Тимошенко - Рассмешить работа". Youtube, відео, 39:55. 20 грудня 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=tf-KcRSsYtI&t=17s>.
85. ———. "Антон Тимошенко - Vodafone, Дни рождення, Здороваться кистью." Youtube, відео, 5:41. 17 квітня 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=E-3bCjPKICY&t=1s>.
86. ———. "Василь Байдак – «Довільно-Хаотичне» сольний стендап концерт 2023". Youtube, відео, 1:35:40. 28 грудня 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=Ns5iXCXArIlg&t=3307s>.
87. ———. "Василь Байдак - "Комедія спостереження за абсурдом" [ENG SUBS] Сольний стендап концерт 2022". Youtube, відео, 1:30:37. 22 жовтня 2022. https://www.youtube.com/watch?v=C34z0ozw_9E&t=3954s.

88. ———. "Василий Байдак - Король Абсурда." Youtube, відео, 6:08. 16 червня 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=fq0tCfsoAN8&t=120s>.
89. ———. "Егор Шатайло: Внутренняя Калифорния". Youtube, відео, 56:53. 22 квітня 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=cPXTf5VvJh8>.
90. ———. "Егор Шатайло - Общежитие для слепых, Современное искусство." Youtube, відео, 4:35. 24 квітня 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=0b45zsG1BB0&t=70s>.
91. ———. "Настя Дерская - Женские Усы". Youtube, відео, 4:34. 16 травня 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=W5uiOuE1F84&t=201s>.
92. ———. "Настя Дерская – стендап про похудение, замужество и лицемерие". Youtube, відео, 31:06. 22 квітня 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=UbSEn51nkNc&t=707s>.
93. ———. "Настя Зухвала - 15 хвилин рафінованої люті". Youtube, відео, 15:35. 5 червня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=6NgieRAEDa0&t=474s>.
94. ———. "Настя Зухвала - сольний стендап концерт "Суцільні протиріччя"". Youtube, 14 квітня 2024. Відео, 1:09:19. <https://www.youtube.com/watch?v=iSOg6A4ILqU&t=2s>.
95. ———. "Підпільний стендап у бункері – Випуск #1". Youtube, відео, 41:46. 17 квітня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=Q6iXq7Rg2MU&t=2145s>.
96. ———. "Про бухло, глубокий минет, оружие и политику". Youtube, відео, 30:23. 8 листопада 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=EGKEFJSHPFg>.
97. ———. "СЕРГІЙ ЛІПКО - СОЛЬНИЙ СТЕНДАП КОНЦЕРТ НА "СЦЕНІ 6"". Youtube, відео, 50:02. 10 грудня 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=O5mifB9gv9o&t=12s>.
98. ———. "Сергій Ліпко - стендап про коронавірус, мінування та життя в Києві". Youtube, відео, 29:50. 27 вересня 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=McEqmfw57bU>.
99. ———. "Сергій Степанисько - стендап про чати під'їзду та голосові повідомлення". Youtube, відео, 6:06. 15 вересня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=J44s7kIBd5k&t=3s>.

100. ———. "Сергій Чирков – сольний стендап "Кафе-шантан"". Youtube, відео, 50:15. 3 вересня 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=bIhwgQ4BXML&t=2509s>.
101. ———. "Сергей Чирков – Пощечина общественному вкусу". Youtube, відео, 1:14:25. 29 грудня 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=cPXTf5VvJh8>.
102. ———. "Сергій Чирков - сольний стендап - "Онук мародера"". Youtube, відео, 30:03. 18 вересня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=kOh-J-psvr4&t=1617s>.
103. ———. "Стендап про карантин, Билла Гейтса и дома престарелых". Youtube, відео, 16:14. 16 травня 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=Vr5O1NuJicg>.
104. ———. "ПІДПІЛЬНІ РОЗГОНИ #9". Youtube, 18 червня 2023. Відео, 1:19:11. https://www.youtube.com/watch?v=OQ3Rvd_ZyNE.
105. ———. "Подпольный Стендап – про похудение, роды и проблемы с деньгами | Выпуск #1 |". Youtube, відео, 49:38. 13 листопада 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=6T7KVCGMh7k>.
106. ———. "Юра Коломієць - стендап про "Хороших русских" та перші дні вторгнення І". Youtube, відео, 18:00. 3 липня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=wx8mSkh8PeQ&t=606s>.
107. ———. "Anton Tymoshenko - Stand-Up Comedy In Wartime Kyiv I Performing Live In A Bomb Shelter". Youtube, відео, 16:52. 28 квітня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=XRURq2WSK98&t=59s>.
108. ———. "Anton Tymoshenko – Stand Up Comedy in Wartime Ukraine". Youtube, відео, 13:47. 9 червня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=XRURq2WSK98&t=59s>.
109. Підпільний LIVE. "Сергій Степанисько - стендап про крейсер "москва" та дефіцит бензину". Youtube, відео, 12:45. 13 жовтня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=Ew3qg5NqQjY&t=6s>.

110. ПЕДАН МОЖЕ. "Кажуть #4 | Василь Байдак – розвиток українського гумору, майбутнє стендапу, секрет успішних зборів". Youtube, відео, 1:08:42. 9 листопада 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=SK6VfjxT42g&t=913s>.
111. Фелікс Редька. "Конфлікт з глядачами на стендапі. Фелікс Редька." Youtube, відео, 4:50. 1 лютого 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=GINuCvYJZS8>.
112. ———. "Стендап в бомбоубежище. Фелікс Редька". Youtube, відео, 25:35. 24 березня 2022. https://www.youtube.com/watch?v=FrPt_lyXhCE&t=544s.
113. HUMORLAB.TV STAND UP. "Дядя Вася - "Африканская женщина"". Youtube, відео, 4:50. 28 грудня 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=FczzMk5NlwU>.
114. ———. "Дядя Вася - "Капрал Доротти"". Youtube, відео, 4:58. 30 листопада 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=lcGnv5Pm8Aw>.
115. Standup Show. "Первое Стэндап Шоу - интро Шабанова". Youtube, відео, 3:37. 27 вересня 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=xpoq6H2WPfo>.
116. ———. "Стэндап Шоу - Ярослав Лодыгин". Youtube, відео, 11:52. 30 вересня 2012. <https://www.youtube.com/watch?v=40qw1JIV7XA&t=132s>.
117. STAND UP Battle Club. "Богдан Вахнич, Ігор Нерівний, Слава Бу; Льоня Тору | УКРАЇНСЬКА СТЕНДАП - КОМЕДІЯ 12". Youtube, відео, 6:08. 3 вересня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=9HUFf8s1d-g>.
118. ———. "ВАДИМ ДЗЮНЬКО - про дівчину на блокпості". Youtube, відео, 10:52. 17 липня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=i7Dh2DShU-E>.
119. ———. "Валерія Михайлова та Макс Лопактін". Youtube, відео, 15:29. 21 жовтня 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=fUgtGV4dPkM&t=11s>.
120. ———. "Лєра Мандзюк про свою сім'ю." Youtube, відео, 14:33. 8 грудня 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=VdKeo7hYoNU&t=52s>.
121. ———. "Я СТАВ БАТЬКОМ ПІД ЧАС ВІЙНИ | Олександр Дмитрович", Youtube, відео, 29 червня 2022, XXXX, <https://www.youtube.com/watch?v=Uq1eU1h8HcE>.